

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

MUUTUV LOOMING 1979-1991

Bakalaureusetöö (4 AP)

Autor: Marten Kuningas
Juhendaja: Peeter Vihalemm, PhD

Tartu 2009

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	6
1.1 Nõukogulikust ajakirjandusest Eestis.....	6
1.2 Eesti ühiskond 1978-1991.....	9
1.2.1 Stagnatsioon ja perestroika 1978-1987.....	10
Venestamine 1978-1985.....	10
Perestroika 1985-1987.....	12
1.2.2 Poliitiline läbimurre 1988-1991.....	13
Taasräkamine 1988 -1989.....	13
Institutsionaliseeritud võitlus iseseisvuse eest 1990-1991.....	14
1.3 Loomingu arengulugu. Toimetus. Trükiarv. Loetavus.....	16
1.3.1 Toimetus ja kolleegium.....	17
1.3.2 Trükiarv.....	19
1.3.3 Loetavus.....	20
1.4 Uurimisküsimused.....	22
2. METOODIKA.....	23
2.1 Proosa-publitsistika vahekord ajavahemikul 1979-1991.....	23
2.2 Publitsistika aastail 1980, 1986, 1988, 1989, 1990, 1991.....	23
2.2.1 Ideoloogia.....	25
2.2.2 Tabu A: sõjajaelne Eesti.....	25
2.2.3 Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasräkamiseni.....	26
2.2.4 Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased.....	26
2.2.5 Tabu D: religioon/teoloogia.....	26
2.2.6 Tulevikuteemad.....	27
3. UURIMUSTULEMUSED.....	28
3.1 Kvantitatiivne analüüs.....	28
3.2 Kvalitatiivne analüüs.....	32
3.1.1 Ideoloogia.....	32
1980.....	32
1986.....	35
3.1.2 Tabu A: sõjajaelne Eesti.....	36
1986.....	36
1988.....	38
1989.....	39
1990.....	40
1991.....	41
3.1.3 Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasräkamiseni.....	43
1988.....	43
1989.....	45
1990.....	47

1991.....	49
3.1.4 Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased.....	50
1986.....	50
1988.....	50
1989.....	52
1990.....	53
1991.....	54
3.1.5 Tabu D: religioon/teoloogia.....	55
1988.....	55
1989.....	55
1990.....	56
1991.....	57
3.1.6 Tulevikuteemad.....	57
1988.....	57
1989.....	59
1990.....	63
1991.....	65
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	67
4.1 Järeldused.....	67
4.2 Diskussioon.....	69
KOKKUVÕTE.....	71
SUMMARY.....	72
Kasutatud kirjandus.....	73
LISA. Publitsistlike tekstide liigitusi.....	80

SISSEJUHATUS

Aastatel 1979-1991 tegi Eesti ühiskond läbi mitu transformatsiooni eri tasandil. Stagnatsioon, venestamine, perestroika, taasärkamine, iseseisvumine – need on vaid mõned iseloomulikud märksõnad sest tosinast aastast. Ajakirjandusmaastikule paistavad esimesed demokratiseerumise kiired 1986. aastal. Tormilisi muutusi, nõukoguliku ajakirjandusretoorika järk-järgulist asendumist osaleva tekstiga võib aga täheldada alates 1988. aastast.

Terve perioodi vältel on üht olulisimat rolli täitnud kultuuriajakirjad. Kuna taasärkamiseni puudus poliitiline avalikkus, kompenseerisid seda puudust kultuuriväljaanded, väljapaistvamaiks esindajaks ajakiri Looming, mis ilmunud alates 1923. aastast. Loomingu publitsistika kandis tugevat ühiskonnakriitilist varjundit ning viis sel moel edasi Eesti ühiskondlikku mõtte lugu (Lõhmus, 1997).

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on ühiskondlike muutuste keerises tabada muutusi Loomingus, püüda fikseerida ajakirja näo kameeleonlikke tendentse. Selleks on kvalitatiivse meetodi abil uuritud 282 publitsistlikku teksti aastaist 1980, 1986 ning 1988-1991. Kesksel kohal on *tabu* mõiste.

Ajakirjanduses, eriti ajakirjades Looming, Vikerkaar ja Akadeemia, hakkab aastail 1988-1991 ilmuma rohkesti kirjutisi Eesti ajaloost, Vabadussõjast, Eesti Vabariigist, riigitegelastest, 1940. a sündmustest, küüditamisest. Need teemad on just keelu alt vabanemas. (Lõhmus, 1997: 1806)

Lisaks on püütud tõlgendada muutusi läbi 1979.-1991. a. proosa ja publitsistlike tekstide vahekorra.

Töö jaguneb nelja põhiossa. Esimeses osas selgitatakse Nõukogude Eesti ajakirjanduse funktsioneerimise mehhanisme ning Eesti ühiskonna arenguid 1978-1991, toetudes

lõviosas Lõhmuse ja Vihalemma uurimustele. Ühtlasi leiab tutvustamist ajakirja Looming arengulugu (toimetus, trükiarv, loetavus). Peatüki lõpus esitatakse uurimisküsimused.

Teine osa kirjeldab metoodikat, mille abil saadud tulemusteni jõuti, ning meetodiga seotud probleeme.

Kolmandas osas esitatakse uurimustulemused.

Neljandas peatükis esitatakse uurimustulemuste põhjal tehtud järeldused ning luuakse sild uuritud objekti ning laiemas sotsiaalse konteksti vahel. Lisaks pakutakse välja töö võimalikud edasiarendused.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolev peatükk tutvustab varem avaldatud teaduslikke käsitlusi Nõukogude Eesti ajakirjanduse funktsioneerimisest ning meedia, eelkõige kultuuriajakirjade rollist nõukogulikus ühiskonnas. Punktis 1.2 antakse ülevaade ühiskondlik-poliitilistest protsessidest aastatel 1978-1991. Peamiselt on tuginetud M.Lõhmuse (1997, 2002, 2003, 2004) ning P.Vihalemma (1997, 2004, 2008) uurimustele, osas 1.2 ka teistele uurijatele. Osa 1.3 tutvustab Loomingu arengulugu ning võrdleb erinevate perioodide trükiarvu ja loetavust. Osa lõpus esitatakse uurimusküsimused.

1.1 Nõukogulikust ajakirjandusest Eestis

Nõukogude Eesti ajakirjanduse mõistmiseks tuleb esmalt selgitada *avaliku teksti* mõistet.

Kõige üldisemalt võime tekste nende funktsioonide järgi jagada privaatseteks tekstideks (kommunikatsioon inimeste vahel või grupi sees) ja sootsiumis ringlevaiks avalikeks tekstideks (sotsiaalne kommunikatsioon, meediatekstitid jm).
(Lõhmus, 2003: 92)

Lõhmus jagab avalikud tekstid nende funktsioonide alusel *demokraatlikeks* avalikeks tekstideks ja *totalitaristlikeks* avalikeks tekstideks. Totalitaarse avaliku teksti tähendused on ette määratud ja mõju ette planeeritud; selle reaalsust defineerib üks isik või korporatiivne grupp (partei), kes ühtlasi kontrollib tekstides esitatavat tähendussüsteemi (Lõhmus, 2002).

Nõukogude avalik tekst baseerub müütide hierarhial (Lõhmus, 2004: 705). Olulisim on müüt nõukogude süsteemi loomisesest ja eksisteerimisest

- Müüt Leninist kui Loojast, ja Parteist

- Müüt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidust
- Müüt Suurest Isamaasõjast
- Müüt kommunistlikust tulevikust

Eksistentsiaalseid müüte toetavad saavutusmüüdid, mis määratlevad käitumis- ja mõtlemisnormid.

- Müüt Nõukogude vabariikidest ja liitlastest kui ühtsest perest
- Müüt tööst ja nõukogude majanduse jätkuvast kiirest kasvust
- Müüt töölisklassi võimust ja töölisklassist kui juhtivast jõust
- Müüt vabast ja õnnelikust nõukogude inimesest, uut tüüpi inimesest

Kolmandaks tasandiks on igapäevaelu, mis avalikkusesse ja tekstidesse jõuab ritualiseeritud kujul ja valikuliselt.

Nõukogude ajakirjandusfilosoofia pärineb Leninilt, kelle järgi pidid revolutsioon ja töölisvõimu kehtestamine jätkuma ajakirjandustekstides. Tekstides nõuti revolutsioonilise struktuuri muutustest teavitamist, muutuste jätkamist ja kontrollimist. Ajakirjandusest pidi saama uue, nõukogude inimese (*homo sovieticus*) kujundaja.

Eestis kehtestati nõukogulikud ajakirjandusnormid 1940. aastal. Uue mudeli sisseseadmise eelduseks oli eelnenud perioodi kogemuse, mälu ja tekstide hävitamine. Suleti üle 200 väljaande ning asendati nõudmised mudeliga, mis tekstide puhul tähendas Moskvast saadetud TASS-i materjalide tõlkimist ETA-s ning nende avaldamist ajakirjanduses ametliku avaliku tekstina.

Lõhmus (2002: 1821) eristab N.Eesti (1940-1991) avalike tekstide tüüpe kehtestamise, arendamise ja hajumise-lagunemise perioodide järgi:

- a) nõukogude ideoloogia ja sellele vastava avalike tekstide mudeli kehtestamine (1940. aastast kuni 1950. aastate keskpaigani);

- b) nõukogulikkuse arendamine avalikes tekstides (1950. aastate keskelt kuni 1960. aastate lõpuni);
- c) nõukogude avaliku teksti lagunemine ja hajumine diferentseerumine eri tasandi tekstideks – ametlik, poolametlik ja mitte-ametlik avalik tekst – (1970. aastate algusest kuni 1987. aastani).

Erinevatel perioodidel oli kontroll avalike tekstide üle erinev, olenedes meediakanalist, žanrist ja teemast. Totaalne kontroll, täielikult kanoniseeritud tekstide tootmine avaldus kõiges, mis puudutas ideoloogiat, poliitikat ja ajalugu (vt ülalpool käsitletud müüte). Kunsti ja kultuuri peeti aga ametlikult poliitikast ja majandusest „vähem tähtsaks”. Kultuuriväljaannetele lubati seetõttu mõningaid eneseväljendusvabadusi, mis olid „parteilehtedes” mõeldamatud. *Glavliti* ehk nn. Kirjastusasjade Peavalitsuse pitsatita ei pääsenud Eesti NSV-s siiski trükki ega eetrisse ühtegi teksti.

Kultuuriväljaanded said endale lubada ka ühiskondliku temaatika ja aktuaalsete sotsiaalsete probleemide palju vabamat käsitlust, mis tegi nii Moskvast ilmuvad kui ka Eesti väljaanded (Sirp, Looming jt) lugejate seas väga populaarseteks. Muidugi tähendas see ka neile pidevat võitlust lubatu piiride laiendamise ja säilitamise eest. (Lauristin & Vihalemm, 2008: 6)

Avalikule tekstile kehtis keelatud teemade, väljendite ja andmete hierarhia, mille kajastamine oli keelatud ja karistatav. Täielike või osaliste poliitiliste tabuda hulka kuulusid paljud ajaloo valdkonnad (stalinlike repressioonide areng ja ulatus, Soome Talvesõda jms), paljud faktid (Molotov-Ribbentropi pakt, Nõukogude vägede saabumine Eestisse 1940, küüditamised 1941 ja 1949 jms), samuti väljendid (Eesti Vabariik oli kodanlik või fašistlik Eesti jms). Paljusid valdkondi võis käsitleda ainult kriitiliselt. Siia ei kuulunud mitte ainult sõjaeelse Eesti areng, Eesti pagulasorganisatsioonide ja muude ideoloogiliste vastaste tegevus, vaid üldse läänemaailmas toimuv. Maailmas tegutsesid selgelt omad (nõukogulikud, sotsialistlikud, proletaarsed) ja võõrad (kodanlikud, imperialistlikud, fašistlikud) jõud. (ibid)

Kultuuriväljaannetele omane ideoloogiliselt „vabam” ning vähem ühetaoliseks silutud käsitlus võimaldas teatud tabuteemasid ja tabuväljendeid vältides arendada suhteliselt loomulikku eneseväljendust ka väljaspool otsest kultuuritemaatikat. Nii tollaste kultuurilehtede kui ka nn paksude kirjandusajakirjade (sh Loomingu) sisus oli oluline koht ühiskondlike probleemide üle arutlemisel. Kuna suuremale väljendusvabadusele lisandus ajakirjandusliku ja kunstilise produktsiooni väga madal hind, olid tiraažid ja loetavuse numbrid väga kõrged. (Lauristin & Vihalemm, 2008: 7)

Tõsi, tabu-teemade sissetoomine Loomingusse alates 1987. aastast ei läinud sugugi kergelt, see tähendas pidevat võitlust ideoloogiliste järelvaatajatega EKP Keskkomiteest.

1.2 Eesti ühiskond 1978-1991

Eesti ühiskonna areng on 1980ndate aastate protsesside alusel taandatud mitmeks perioodiks. Aastaid kuni M.Gorbatšovi võimuletulekuni 1985 on nimetatud stagnatsiooniks. Uue juhi ajajärku tuntakse perestroika tähe all. Alates 1987st, eriti aga 1988. aastast saab rääkida kui massiliikumise või poliitilise läbimurde ajast. Ajakirjandusel oli oluline roll varem puudunud poliitilise avalikkuse tekitamisel. Suletud ühiskonnale omane totalitaarne tekst asendus osaleva avaliku tekstiga, „kus ajakirjanikud jt avalikud esinejad aktiivselt mõjutavad sotsiaalseid protsesse ning retsiptendid käsivad ajakirjanduslikke tekste sellise korraldamise ja mõjutamise funktsiooni kandjana” (Lõhmus, 2002: 1821).

Meedia kujunes võrgustikuks, mille kaudu rahva kasvav poliitiline aktiivsus toimus. Rahvaliikumised kasutasid meediat oma kogemuste kajastamiseks, avalduste ja pöördumiste avalikuks levitamiseks, kommunistliku režiimi kuritegude avalikustamiseks. Meedial oli väga oluline osa rahvusliku mälu taastamisel. Esimest korda sõja järel avaldati järk-järgult (1988 üksnes osaliselt, alates sügügistalvest 1989 ilma piiranguteta) ajalooline tõde Vabadussõja, Eesti okupeerimise ja annekteerimise, Teise maailmasõja ja stalinistlike repressioonide kohta. Ajalugu, nagu ka väliseestlaste elu ja tegevust

kajastavad materjalid ilmusid peaaegu kõigis ajalehtedes ja ajakirjades, neid loeti ja nende üle arutleti. (Vihalemm & Lauristin, 2004:12)

Tõsi, tabudeteemade ilmumine ajakirjandusveergudel ei läinud sugugi ladusalt. Toimus pidev võitlus ideoloogiliste järelevaatajatega EKP Keskkomiteest. 1988. a märtsikuu numbris ilmus Toomas Haugi artikkel "Ühest kultuuriloo tabust" (vt lk 38). Kirjutise tõttu hilines too Loomingu eksemplar mitu nädalat.

Number anti laduda veebruaris, märtsi algul saadeti veerud tavapäraseks kontrolliks Glavlitile. Kui üldiselt võttis kontroll aega mõne päeva, siis nüüd nädalaid. Peatoimetajale Andres Langemetsale teatati, et number on saadetud otsuse langetamiseks EKP Keskkomiteesse. Toimetus oli valmis, et kui T.Haugi artikkel numbrist välja võetakse, jäetakse vastav koht ajakirjas tühjaks. Pikema ootamise järel saabus teade, et EKP KK uus ideoloogiasekretär Indrek Toome on andnud loa Loomingu kolmanda numbri trükkimiseks. Selleks ajaks oli kätte jõudnud juba aprill, mistõttu ajakiri ilmus vahetult enne kavandatavaid Tartu muinsuskaitsepäevi. (Laar, Ott, Endre, 1996: 302)

Järgnevalt on vaadeldud mõningaid Eesti ühiskonna võtmeprotsesse aastail 1978-1991.

1.2.1 Stagnatsioon ja perestroika 1978-1987

Venestamine 1978-1985

Eristatavaks arengujärguks oli püüd venestamisele 1978-1982. EKP KK büroo võttis 1978 detsembris vastu salajase otsuse vene keele õpetamise ja propageerimise kohta, suurendati vene keele kasutust (nt peeti ENSV 40. aastapäeva aktus juulis 1980 täielikult vene keeles), tugevnes tsensuur, alustati sõda Soome televisiooni vastu jne. Venestuspoliitika vastureaktsioonina aktiveerus dissidentide tegevus, toimusid kooliõpilaste meeleavaldused Tallinnas, kirjutati 40 haritlase kiri, mis sai laialdase leviku osaliseks (Kiin, Ruutsoo & Tarand, 1990). Tõsi, massiteabekanalites kirjast vaikiti, kuid inimeste seas levitati käsikirju. See oli esimene kord 40 aasta jooksul, kui N.Eesti

tingimustes protesteeris venestamise vastu avalikult ka Eesti intelligents. Selle kirja tagajärjel algasid represseerimised ja avaldamiskeelud.

1978 pandi EKP etteotsa vene juurtega Karl Vaino, keda jätsid siinsete eestlaste probleemid külmaks. Pigem oli tegemist truualamliku käsutäitjaga. 1981. aasta hilistalvel peetakse Moskvas NLKP XXII kongress, kus Vaino kõneleb natsionalismi võimendumisest Eestis. Pärast kongressi tugevdab Moskva järsult ideoloogilist survet, ennekõike Balti liiduvabariikidele (Graf, 2007: 8). NLKP kuulutas rahvusküsimuse Nõukogude Liidus edukalt lahendatuks ja kinnitas, et natsionalism on omane üksnes kapitalismile (Karjahärm & Sirk, 2007: 279).

Brežnevi järeltulija Juri Andropov mõõnis NLKP Keskkomitee pleenumil, et tal ei ole valmis retsepte kuhjunud probleemide lahendamisel. Ligi 15 aastat KGB juhina töötanud Andropov pigem karmistas ideoloogia survet. Et kontrollida, kas inimesed ikka viibivad töö ajal oma töökohal, hakkasid miilitsad ja rahvamalevlased tänavatel, kauplustes, kinodes jm. avalikes kohtades massiliselt dokumente kontrollima. Eesti Televisioon kajastas saatelõike "tööaja raiskajatest".

Süvenevale kriisile vastas võim kasvava agressiivsusega. Režiimi agooniaga kaasnes poliitilise surve tugevnemine, vabamõtlemise avaldused suruti endisest jõhkramalt maha. Arreteeriti teisitimõtlejaid, Helsingi-komiteede liikmeid, lahk- ja vanausulisi, vabade ametiühingute pooldajaid ja teisi võimude arvates (potentsiaalseid) vaenulikke elemente. (Karjahärm & Sirk, 2007: 284).

1983. a kevadel võttis EKP KK vastu otsuse, et Eesti kõrgemate ametiasutuste asjaajamiskeeleks on vene keel. Ajakirjanduses tugevnes tsensuur. Keelatud sõnadeks tunnistati muu hulgas "eestlane", "venelane", "isamaa". Peale sõnade tsenseerimise jälgiti eel- ja järeltsensuuris järjest rohkem konteksti. Tsensuur ulatus isegi luulesse, kus avaldamiseks tuli ridu ja sõnu muuta. Ajakirjanikke karistati iga väiksemagi eksimuse eest. (Lõhmus, 1997: 1796)

1984. aasta veebruaris saab N.Liidu riigijuhiks Konstantin Tšernenko, kes lubab edasi minna Lenini käppenäidatud teed mööda. Peagi hakkab ta rehabiliteerima staliniste, parteisse ennistatakse raugastunud Vjatšeslav Molotov (Karros, 2007: 76). Sama aasta maikuus avastatakse Tallinnas Mustamäel ja Õismäel elamute, garaažide ning kooli- ja

lasteaiahoonete seintelt 11 Nõukogude-vastast Eesti rahvusvärvides loosungit. EKP Keskkomitee büroo annab korralduse suurendada poliitilist valvsust Eestis (Pesti, 2007: 82).

Perestroika 1985-1987

1985. aasta aprillipeenul võetakse vastu perestroika-poliitika. Gorbatsšov teadvustab probleeme: töökorralduse kriis, tooraine baasi kokkukuivamine, tootmisvahendite amortiseerumine jne. Perestroika lähteks on poliitilise pluralismi lubamine parteis ja turumajanduslike mehhanismide järkjärguline rakendamine. (Karros, 2007: 105)

Ainus Gorbatsšovi ümberkorraldus, millel on tõepoolest reaalne majanduslik mõju, on individuaaltöö lubamine. Individuaaltöö all mõeldakse tööd, mida tehakse kas üksi või koos oma pereliikmetega omal algatusel ja oma töövahenditega väljaspool mis tahes ettevõtet või organisatsiooni. (Karros, 2007: lk 128)

1987. aasta alguses kuulutab Gorbatsšov välja *glasnosti* ehk avalikustamise. Varem üksnes asjatundjate keskel ja kitsamas avalikkuses arutuse all olnud plaanid laialdaste fosforiidikaevanduste rajamise kohta Virumaale jõudsid päevalehtedesse ja koondasid avalikkuse tähelepanu, kujundasid laialdase protestiliikumise mitte ainult kavandatavate kaevanduste, vaid kogu plaanimajanduse ja Moskva ülemvõimu vastu (Vihalemm & Lauristin, 2004: 8).

Eestis tõi uutmine kõigepealt päevavalgele ökoloogilise kriisi. Teated uue Rakvere fosforiidimaardla avamisest olid kuni 1985. aastani peamiselt lootusrikkad. Täpsemal uurimisel tulid ilmsiks kaevandustega seotud ökoloogilise katastroofi oht, kusjuures peamiseks probleemiks peeti puhta veel lõppemise ohtu.

Avaliku arutelu keskpunkti jõudis fosforiiditeema 26. veebruaril 1987 Eesti Raadio Valges Saalis, millele antud pealkiri "Stardipauk Valges Saalis" (*Noorte Hää*, 28.02 1987) tähendas tõepoolest ühiskonna ärkamist ja eneseteadvuse kujunema hakkamist.

Lõhmus peab Eesti ajakirjanduse eksistentsiaalseks piirsündmuseks 23. augustil 1987 Tallinna Hirvepargis toimunud Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimise 48. aastapäeva miitingu kajastamist ja kajastamisviisi. ENSV ajakirjandus nimetas sündmust esimese hooga harjunult "provokatsiooniks". Seni oli ajakirjandustsensuuri viljakaimaks

meetodiks olnud ebasoovitavate nähtuste nimetuste vältimine, et teadvuses ei aktiveeruks nende olemasolu. Nüüd tuli aga nimetada sündmusi, kuid nende sisu oli ajakirjandusteemana olnud kõige karmima kontrolli all. (Lõhmus 1997: 1789)

Kuigi poliitiline taasärkamine Eestis algas just 1987. aastal, ei kajastu see Eesti ajakirjanduses. Kogu ajakirjandusenergia suunati mahavaikimisele ja summutamisele. Ajakirjanik pidi teadma, milliste kultuuritegelaste ja uute rahvaliidumiste (MRP-AEG, Eesti Muinsuskaitse Selts) eestvedajate nimetaminegi ajakirjanduses oli keelatud. (ibid: 1799).

Teisalt, kultuuriajakirjanduse nägu hakkas tasapisi punetust kaotama. Kui 1986. aastal oli "avalikustamise" esirinnas olnud ajakiri Vikerkaar, siis 1987. aastal hakkas talle järjest tugevamalt sekundeerima Kirjanike Liidu häälekandja Looming. Esialgu puudutas see rohkem ajakirjas ilmuvat "ülevaateosa", kandudes mõne aja möödudes ka põhiartiklitesse. 1987. aasta suvel ilmusid Loomingus esimesed katked Heino Kiige juba mõnda aega tagasi valminud romaanist "Maria Siberimaal". Romaan kujutas Eestis ennenägematu avameelsusega küüditamisi ja eestlaste kannatusi Siberis. (Endre, Laar & Ott, 1996: 144)

1.2.2 Poliitiline läbimurre 1988-1991

Taasärkamine 1988 -1989

Poliitiline massiliikumine ei ole ilmselt Eestis kunagi olnud nii laialdane kui sel perioodil. Miitinguid, meelevaldusi, ühislaulmisi, arutluskoosolekuid, kollektiivseid pöördumisi ja allkirjade korjamisi toimus 1988. a maist detsembrini praktiliselt iga päev, nendest võtsid osa tuhanded ja tuhanded inimesed. Kõige mastaapsemalt tõusid esile suured kogunemised Lauluväljakul juunis ja septembris 1988 ning Balti kett augustis 1989. (Vihalemm & Lauristin, 2004: 9). 1988 märgib ka nõukogulike tabuteemade nõrgenemist (Lauristin & Vihalemm 1993:224). Meedia julgustas inimesi avaldama arvamust ning sellega seoses minetama aastakümnete jooksul juurdunud silmakirjalikkust. NLKP kasutas aga Baltimaades tärganud ilmingute suhtes termineid "natsionalistlik" ja "separatistlik".

Selle perioodi kõige olulisema protsessina võib nimetada nõudmiste radikaliseerumist – ajaloolise tõe, rahvusliku mälu ja rahvuslike sümbolite taastamiselt

perioodi alguses kuni Eesti täieliku poliitilise ja majandusliku iseseisvuse taotlemiseni perioodi lõpuks. (Vihalemm & Lauristin, 2004: 9)

Esimesed poliitilist erakonda meenutavad organisatsioonid – Rahvarinne ja Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei (ERSP) – erinesid teineteisest oma retoorika poolest. Viimase nõudmised olid radikaalsemad: dekoloniseerimine, Nõukogude okupatsiooni mittetunnustamine. Rahvarinde diskursus keskendus enam abstraktsetele väärtustele: vabadus, solidaarsus, suveräänsus.

Radikaalse ja reformistliku suuna suhteliselt võrdne kaal ja toetus muutis praktiliselt võimatuks kummagi poole loogika absoluutse võidulepääsu ning soodustas lõppkokkuvõttes demokraatliku, kokkulepetel põhineva poliitilise kultuuri arengu (Vihalemm & Lauristin, 2004: 10).

Eesti 1989. aasta sündmuste üks märkimisväärseid aspekte oli rahvusliku taassünniga kaasnenud tunnetetulv. Aasta lõpuks olid peaaegu kõik seni keelatud rahvuslikud sümbolid rehabiliteeritud. Vanu trikolorlippe võis näha kõikjal, algul küll ainult pelgalt rahvuslike sümbolite rollis. Vabariigi aastapäevast alates oli aga sinimustvalge jäädavalt sirbi ja vasara asemel. Sel perioodil ennistati enamikule ajakirjandusväljaannetele algsed nimed.

Institutsionaliseeritud võitlus iseseisvuse eest 1990-1991

Sel perioodil kujunesid välja institutsioonid nagu Eesti Kongress ja Ülemnõukogu, mis markeerivad legitiimset võitlust Eesti Vabariigi väljakuulutamise eest.

1989. aasta suveks olid Eesti ajakirjanduses kõik olulised probleemid tõstatatud. Ajakirjandus tõsis otsustava ideedevõitluse kohaks. Kuigi meedias esinevad üksikautorid, hakkas selguma, kelle ja milliseid huve keegi esindab. Need selgusid vaidluses kodakondsuse küsimuses, Eesti riigi subjektsuse üle, KP osa üle ühiskonnas. (Lõhmus, 1997: 1804).

Eesti Kongressi valimisi veebruaris 1990 on vaadeldud iseseisvusliikumise ühe kõrghetkena. Kongressi ideed on nimetatud "üheks kõige innovaativsemaks strateegiaks rahvuslike jõudude mobiliseerimisel Nõukogude Liidus" (Furtado & Hechter, 1992: 195). See, et jaanuaris 1990 pärast pikka sisemist diskussiooni otsustas ka Rahvarinne oma

kandidaatidega valimistel osaleda, aitas kaasa üldrahvalikule valimistest osavõtule ning hoidis ära Eesti iseseisvusliikumise kahe suuna vahelise konflikti fataalse kinnistumise. (Vihalemm & Lauristin, 2004: 10)

Nädal aega pärast Eesti Kongressi esimest istungit (11.-12. märts 1990) toimunud Ülemnõukogu valimistel sai Rahvarinne enamuse, kuid ka siin toimus kahe suuna põimumine. Kahe esinduskogu liikmeskonna osaline kattumine valmistas pinda konstruktiivseks dialoogiks ja tasakaalustatuseks taasiseseisvumisteede valikul. Selle esimeseks oluliseks tulemuseks võib pidada sõnastuselt väga lähedaste dokumentide vastuvõtmist Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu poolt, millega kuulutati välja poliitiline üleminekuperiood ja ajutine valitsemiskord kuni iseseisva Eesti põhiseadusliku valitsuse ametisseastumiseni. (Vihalemm & Lauristin, 2004: 10)

Märtsis toimunud iseseisvusreferendumil oli osavõtjaid ligi 950 000. Küsimusele ”Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse taastamist?” vastas jaatavalt 77, 83%. (Graf, 2007: 276)

Ehkki referendum näitas, et olukord oli küps Eesti väljamurdmiseks Nõukogude Liidust ja omariikluse taastamiseks ka Rahvarinde iseseisvumisloogika alusel, ei olnud Lääne juhtivad poliitilised jõud valmis sellist lahendust toetama, kartes selle nakatavat eeskjuju ehk nn dominoefekti (Vihalemm & Lauristin, 2004: 11).

Lõpliku tõuke iseseisvuse väljakuulutamiseks andis 1991. aastal Moskvas toimunud augustiputš.

Ülemnõukogu poolt vastuvõetud taasiseseisvumise otsus kui rahvusliku ühtsuse dokument andis aluse järgnevatele kokkulepetele Eesti riikluse ülesehitamisel, arengu põhisuuna stabiilsusele kõigist konkreetsetest erimeelsustest hoolimata. (Vihalemm & Lauristin, 2004: 11)

1.3 Loomingu arengulugu. Toimetus. Trükiarv. Loetavus.

1923. aastal Friedebert Tuglase poolt asutatud Looming kuulub traditsiooniliste almanahhi-tüüpi kirjandusajakirjade hulka, mille põhitaotluseks on algusest peale olnud uudiskirjanduse avaldamine ja eesti kirjanduse hetkeolukorra kajastamine kogu selle mitmekülguses, vältides kildkondlikkust ja kambavaimu.

Et Loomingu kaastöölisteks on sõltumata nende maailmavaatest ja esteetilistest hoiakutest enamik eesti tuntumaid kirjanikke ja kirjandusarvustajaid niihästi vanemast, keskmisest kui ka nooremast põlvkonnast, siis on Loomingut sageli nimetatud parlamentaarseks ajakirjaks.

Loomingu põhistruktuur on aastate jooksul välja kujunenud: ilukirjandus, kirjanikuesseistika ja artiklid, uudiskirjanduse arvustused ja ringvaade.

Looming ilmub Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi, Eesti Kultuurkapitali ja Eesti Kirjanike Liidu finantstoel, ajakirja sisulise külje eest kannab peatoimetaja valimise kaudu hoolt Eesti Kirjanike Liit. (www.kl.ee)

Vaatluse all oleva perioodi vältel (1979-1991) on ajakiri kolm korda deviisi muutnud. Kuni 1987. aastani oli selleks *Kirjanduslik ja ühiskondlik-poliitiline ajakiri/Eesti NSV Kirjanike Liidu häälekandja*. Edasi muutus vorm, sisu säilis: *Eesti NSV Kirjanike Liidu kirjanduslik ja ühiskondlik-poliitiline ajakiri*. Nüüdsest tuli aga juurde märged "ilmub 1923. aastast". Deviisivahetus toimus taas 1988. aasta poolaasta numbrist: *Eesti NSV Kirjanike Liidu kuukiri*. See juhtlause püsis kõigest alla poole aasta, sest detsembrikuu numbrist alates on Looming *Eesti Kirjanike Liidu häälekandja*.

Alates 1989. aastast ilmuvad ajakirja kaanele autorite nimed ning pealkirjad. Alates 1986. aastast hakatakse tagakaane siseküljel avaldama informatsiooni ilukirjanduse, publitsistika, kriitika- ja kirjandusteaduse osakondade kohta (nimed, kontaktid), varem oli avalik vaid toimetuse kolleegium. Viimane püsis 1988. aastani põhimõtteliselt muutumatuna.

1.3.1 Toimetuse ja kolleegium

Toimetuse kolleegium 1979-1988:

- V.Beekman
- I.Ilus
- J.Kross
- K.Kurg (peatoimetaja kuni 1987)
- P.Kuusberg
- R.Parve
- J.Peegel
- L.Remmelgas
- P.-E. Rummo
- A.Sisask (1983)
- E.Vetemaa

1984 tekkis peatoimetaja asetäitja koht:

- 1984-1986 R.Veidemann
- 1987-1991 M.Loodus; 1991. aastast ka T.Haug

1989. aastast on kolleegiumis:

- V.Beekman
- J.Kross
- A.Langemets (peatoimetaja)
- T.Liiv
- M.Loodus
- P.Olesk
- P.-E. Rummo

- M.Traat
- U.Uibo

Hetkel on ajakirja peatoimetaja Mihkel Mutt, kelle asetäitjana töötab Toomas Haug. 1991. aasta maikuus oli peatoimetajate keskmine toimetajaeg alates ajakirja ilmumisest 6 aastat ja üheksa kuud (Kalda, 1991: 693). Ülevaade toimetajaaegadest:

- Friedebert Tuglas apr. 1923-1926
- Jaan Kärner 1927-1929
- Johannes Semper 1930-1940 I pool
- Friedebert Tuglas 1940 II pool – 1941 I pool
- Jaan Kärner 1945 – märts 1946
- Mart Raud apr. – sept. 1946
- August Alle okt. 1946 – juuni 1952
- Ilmar Sikemäe veebr. 1953 – sept. 1957
- Paul Kuusberg okt. 1957 – jaan. 1960
- Anton Vaarandi sept. 1960 – okt. 1968
- Paul Kuusberg 1968 – mai 1976
- Kalle Kurg juuni 1976 – sept. 1987
- Andres Langemets 1988-1997
- Udo Uibo 1997 – okt. 2005
- Mihkel Mutt nov. 2005 –

Ajakiri ei ilmunud 1941 II pool – 1944. Interreegnumid olid Alle ja Sikemäe nagu ka Kuusbergi ja Vaarandi vahel 7 kuud, Kure ja Langemetsa vahel 3 kuud (Kalda, 1991: 693).

1.3.2 Trükiarv

Teiste ajakirjadega võrreldes oli Loomingust suurem tiraaž vaid Vikerkaarel ja Nõukogude Naisel (tabel 1). Kui aastatel 1979-1988 jäi trükiarv 19 000 ja 23 000 vahele, siis 1989. aastal tõusis see üle 32 000 ning püsis veel aasta hiljemgi normist kõrgemal. 1991. aasta märgib aga igasuguse perioodika trükiarvude langust, nii oli see ka Loomingu puhul (tabel 2). Selle peamiseks põhjuseks on olnud üldine elatustaseme langus, trükisõna hindade keskmiselt kolm korda suurem tõus teiste hindadega võrreldes ja meedia funktsioonide muutus (Lauristin & Vihalemm, 2008).

Tabel 1. Ajakirjade tiraaže 1955-1990 (tuhandetes)

	<i>1955</i>	<i>1960</i>	<i>1977</i>	<i>1985</i>	1990
	5	5			
Keel ja Kirjandus	-	4,0	3,5	3,0	3,5
Looming	4	9	19	22	25
Teater.Muusika.Kino	-	-	-	16	18
Vikerkaar	-	-	-	-	50
Akadeemia	-	-	-	-	9
Horisont	-	-	-	16	19
Eesti Naine (Nõukogude Naine)	37	74	120	175	223

Allikas: Vihalemm, Juha 2004; Kuningas 2009

Võrdlemisi pikal stagnatsiooniperioodil jõudis Loomingu trükiarv kahekordistuda, jäädes perestroika ajal 21 000 – 22 000 juurde. 1988. aastal on trükiarv 23 000, kusjuures arvesse tasub võtta asjaolu, et 1986. aastast hakkas ilmuma ka kultuuriajakiri Vikerkaar. Järgmise, 1989. aasta kasv on võrreldav tosina-aastase kasvuga stagnatsiooni ajal – märkimisväärne 9000 numbrit. 1990. aasta trükiarv on 25 000, vähenemine seletatav kümnete uute trükiväljaannete tekkimisega. Tendents jätkub, sest järgmisel aastal langeb trükiarv kümne tuhandeni ehk sulaaaja lõpu tasemele.

Tabel 2. Loomingu trükiarv tuhandetes 1979-1991.

1979	19
1980	19
1981	23
1982	18
1983	19
1984	23
1985	22
1986	21,5
1987	21
1988	23
1989	32
1990	25
1991	10

Allikas: Kuningas 2009

1.3.3 Loetavus

Aastail 1979-1984 (tabel 3) luges Loomingut 13% kõigist eestlastest. Rohkem lugejaid oli ajakirjadel Noorus, Pikker ja Horisont. Üle kolmandiku lugejatest olid kõrgharidusega. 1989. aastaks luges ajakirja ligi veerand eestlastest (tabel 4). Luges kasvas ka igas vanuse- ja haridusrühmas. Siiski polnud tegemist kõige populaarsema ajakirjaga, jäädes loetavuselt alla Aja Pulsile, Noorusele, Vikerkaarele ja Pikrile. Tabelid kinnitavad Lauristini ja Vihalemma väidet (2008), et eesti lugejaskonna huvi kultuuriväljaannete vastu oli suur.

Tabel 3. Pingerida pidevat lugemist märkinute % põhjal kõigist eestlastest aastail 1979-1984

	Eestlased üle 18 a	Sugu		Vanus				Haridus				
		M	N	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl	7-10 kl	kesk	Kesk-eri	kõrg
Noorus	30	26	39	59	33	15	8	10	27	49	39	38

Pikker	23	28	19	34	26	20	8	15	30	28	27	18
Horisont	17	21	14	19	20	15	5	5	14	20	21	31
Kultuur ja Elu	11	9	13	13	13	10	4	4	9	17	16	16
Looming	13	11	15	13	17	10	6	3	7	15	15	35
Kunst ja kodu	10	4	14	14	10	9	3	4	8	12	13	15
Loomingu Raamatukogu	10	9	10	12	11	8	3	2	7	12	8	20
Keel ja kirjandus	2	2	2	3	2	2	0,3	0,4	2	3	1	7
% küsitletud eestlastest üle 18a	100	43	57	17	41	29	13	25	25	19	17	14

Allikas: Lauristin, Vihalemm, Uus & Peegel 1987

Tabel 4. Loomingu pidevat lugemist märkinud eestlaste %; 1989. a algul

	Eestlased üle 18 a	Sugu		Vanus						Haridus			
		M	N	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-74	Alla kesk	Kesk	Kesk-eri	Kõrg
Aja Pulss	59	61	56	49	52	59	63	65	54	54	60	63	61
Noorus	56	47	65	86	71	54	46	44	33	55	67	62	44
Vikerkaar	32	31	33	31	30	35	34	31	28	21	31	33	51
Pikker	30	36	25	43	38	29	28	23	28	34	31	33	21
Looming	23	20	26	16	18	27	23	22	32	13	27	20	40
Kultuur ja Elu	22	19	24	13	22	26	20	22	21	14	25	22	32
Horisont	20	24	15	16	16	19	17	28	22	18	17	19	25
Teater. Muusika.Kino	19	14	23	13	20	26	15	13	19	10	23	20	29

Allikas: küsitlus "Teie arvamus 1988", TRÜ žurnalistikakateeder

Alates 2009. aastast on värsked Loomingud loetavad ka võrguküljelt www.looming.ee.

1.4 Uurimisküsimused

Kuidas muutus ajakiri Looming aastatel 1979-1991?

- Milline oli neil aastail ajakirjas avaldatud proosa ja publitsistika vahekord?
- Millistes kategooriates kirjutati aastal 1980, 1986, 1988, 1989, 1990 ja 1991?
- Milline oli aastatel 1988-1991 minevikku ja tulevikku orienteeritud publitsistlike tekstide vahekord?
- Kuidas käsitleti erinevatel perioodidel tabusid?

2. METOODIKA

See osa kirjeldab uurimisprotsessi, mõisteid ja meetodit, mille abil saadud tulemusteni on jõutud.

Proosa ja publitsistika vahekorra määramisel on analüüsitud kõiki Loomingu numbreid perioodil 1979-1991.

Publitsistika temaatilisel analüüsil keskenduti kuuele aastakäigule - 1980, 1986, 1988, 1989, 1990, 1991.

2.1 Proosa-publitsistika vahekord ajavahemikul 1979-1991

Proosana on käsitatud järgmisi žanre: romaan, novell, näidend, jutustus, miniatuur. Publitsistika all mõistetakse esseed, reisikirja, mälestust, sõnavõttu, artiklit, olukirjeldust. Klassifikatsioon on pärit Loomingu poolaasta numbrite registrist.

Tekstide kvantitatiivse vahekorra saamiseks on loendatud vastaval ajavahemikul ilmunud proosa ja publitsistika ühikud (edaspidi „ühik” ja „tekst” sünonüümina).

2.2 Publitsistika aastail 1980, 1986, 1988, 1989, 1990, 1991

Aastakäikudel 1980, 1986, 1988-1991 ilmus Loomingus 502 publitsistika teksti. Valitud aastad on iseloomulikud ilmestamiseks punktis 1.2 käsitletud ühiskondlike muutusi. Aasta 1980 esindab stagnaatega 1979-1984, 1986 esindab perestroika perioodi 1985-1987.

Massilise vabadusliikumise ajajärgul olid muutused nii suured, et tuli vaadelda igat aastat eraldi. 502 teksti on jaotatud siinkirjutaja poolt välja töötatud üheksasse kategooriasse.

Ühiku kuulumise ühte või teise kategooriasse otsustasid märksõnad, mis tulenesid teksti fookusest. Fookus omakorda selgus tekstis sisalduvast ideest, võtmemõistest või -tegelasest. Ühtlasi võttis uurija arvesse teksti ilmumise ajal valitsenud ühiskondlik-poliitilist kliimat, toetudes punktile 1.2. Kategooriad jaotuvad järgmiselt.

ideoloogia

kirjandus

teooria

tabu A: sõjajärgne Eesti

tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni

tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased

tabu D: religioon/teoloogia

tulevikuteemad

muu

Mõistagi tekkis paljude tekstide puhul küsimusi, millisesse kategooriasse antud juhtum paigutada. Arvukatel juhtudel sisaldasid tekstid näitajaid, mille põhjal sobinuks ühik kahte või koguni kolme erinevasse kategooriasse. Siin ehk ongi meetodi nõrgim lüli – suurel määral tuli kasutada uurija intuitsiooni. Probleem seisneb selles, et aja jooksul toimunud ühiskondlikud muutused tingivad ka diskussiooniteemade variatsiooni.

Ilmuvad uued mõisted, uued ideed, uued märksõnad. Kõik see mõjutab kategooriate olemust. Näiteks, tulevikuteema 1991. aastal pole see sama, mis oli tulevikuteema 1988. aastal jne. Ses suhtes on püüdnud autor otsuse langetamisel tabada mingit muutumatut olemuslikku iva, mis kindlustaks kategooriate usaldusväarsuse. Üksnes märksõnade muutumine ei tingi liigituse muutumist.

Üheksast kategooriast on kuus leidnud sügavamalt kvalitatiivset analüüsi. Nendeks on: *ideoloogia, tabu A, tabu B, tabu C, tabu D, tulevikuteema*. Ülejäänud (*kirjandus, teooria, muu*) on küll olulised, kuid neis ei ilmne niivõrd selgelt ühiskonnas valitsev meelsus, mistõttu on ka keerulisem muutusi fikseerida. Tabu-teemade all on mõeldud tekste, mis nõukogulikesse raamidesse ei mahtunud, mis oma lähenemisviisi, faktilise andmestiku, autori või/ja sõnakasutuse poolest läksid üle lubatu piiride. Seejuures need piirid erinevad 1980, 1986 ja 1988-1991 puhul. 1980. a ja 1986. a puhul on võrdlusaluseks perestroika-eelne, stagna-aegne ajakirjandus, 1988-1991 puhul perestroika-aegne ajakirjandus. Mis puudutab tähestiku esinelikut *tabude* järel, siis olgu öeldud: need ei viita mingisugusele hierarhiale, vaid seisavad seal pelgalt koodina lühiduse nimel.

Igast kategooriast on iga kuue aasta puhul esile toodud iseloomulikke tekste ja tsitaate. Äramärkimisel on lähtutud tekste läbivast sarnasest mõttejoonest. Tsitadivalik püüab ühist nimetajat toetada ning ühtlasi portreerida ajastu väärtusi. Aastarvude juures on ühikute arv ning rida tekstide põhjal valitud märksõnu, mis vastava aastakäigu kategooriat parimini iseloomustavad. Märksõna võib olla teksti žanr, läbiv mõiste, nähtus või institutsioon.

Järgnevalt tutvustus analüüsitavatest kategooriatest ja nendega seotud probleemidest.

2.2.1 Ideoloogia

Ideoloogia kategooria ilmneb vaid 1980. ja 1986. aasta Loomingus.

Õigekeelsussõnaraamat (2006) pakub *ideoloogia* vasteks *vaadete ja ideede süsteem*.

Seega võib vaielda kategooria nime korrektsuse üle - kas 1986. aastast edasi ei toetutagi mingile ideede süsteemile? Antud juhul peetakse silmas müütidele baseeruvat nõukogude ideoloogiat (vt 1.1), mis pärast ligemale viit aastakümnet asendus pluraalsete vaadetega (vt ülejäänud analüüsitavad kategooriad). Teisisõnu: sellesse kategooriasse kuuluvad totalitaristlikud avalikud tekstid, mis hiljem asenduvad demokraatlike avalike tekstidega (vt Lõhmus, 2003).

2.2.2 Tabu A: sõjaeelne Eesti

Siia kategooriasse kuuluvad kõik tekstid, mis käsitlevad Eesti elu enne II maailmasõda. Maailmasõja alguseks on olenevalt kontekstist loetud 1939. või 1940. aastat. Kaugeim punkt, mida puudutatakse, on 19. sajandi viimane veerand ehk ärkamisaeg. Mõeldud on rehabiliteerivat laadi tekste, mille tegelasi ja nähtusi on kuni avaldamisajani ignoreeritud või käsitletud kallutatult. Leidus tekste, mis sisaldas ajalisi hüppeid näiteks ärkamisajast stagnaatega. Sel juhul sai määravaks ühe või teise käsitluse kvantitatiivne maht.

2.2.3 Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni

Sellesse kategooriasse kuuluvad teemad, mida nimetatud poole sajandi pikkuse perioodi vältel kas ei käsitletud või tehti seda nõukogulikele müütidele toetudes; nt sõjaaeg, küüditamine, repressioonid, ajaloo-diskussioonid. Üldistades võib öelda, et tegemist on (E)NSV kriitikaga.

Pealkirjastamisel on hoidutud kasutamast mõistet *okupatsioon*. „Okupeeritud Eesti” on ebatäpne, kuna kehtiva paradigma järgi okupeeriti Eesti mitu korda. *Taasärkamise* all on mõeldud perioodi, mis jääb ajavahemikku 1988-1990 ehk massiliikumiste aega. Seega kohtab TB-s küllaltki laia ajalise haardega tekste.

Tuleb märkida, et pealkirjale vaatamata ei puuduta kõik tekstid otseselt Eestit. Palju leidus arutlusi N.Liidust üldisemalt, kaudne seos on siiski olemas.

2.2.4 Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased

Siin on lähtunud kahest näitajast. Esiteks diskussioonid pagulaskirjandusest, teiseks väliseestlaste (kes ei pruugi olla kirjanikud) artiklitest. Kui väliseestlane kirjutab näiteks TB-st või *tulevikuteemast* (TT), on kategoriseerimine reeglina toimunud pigem autori staatuse kui teksti fookuse baasil. Samas sõltub see ka aastakäigust. Kui 1988. aastal on väliseestluse fakt olulise kaaluga, siis 1991. aastal minetab sotsiaalne kuuluvus domineerimise teksti sisu üle.

2.2.5 Tabu D: religioon/teoloogia

Kitsas ja konkreetne kategooria, kuhu kuuluvad tekstid, mis sisaldavad käsitlusi usundiloost, usuteadusest või religiooniga seotud organisatsioonist. Püsib läbivalt muutumatuna.

2.2.6 Tulevikuteemad

TT-sse kuuluvad tekstid, mis spekuleerivad tuleviku üle. Jutt ei puuduta ainult Eestit, sageli analüüsivad tekstid poliitika kulgu rahvusvahelisel tasandil, eesotsas Venemaa-probleem.

See kategooria on „suguluses” TA ja TB-ga, kuna põhineb niisamuti ajalisel määratlusel. Vahe seisneb selles, et TA on suunatud minevikku, TB suuremal määral minevikku, vähem olevikku. Potentsiaalne probleem on seal, kus TT kattub TB selle osaga, mis puudutab olevikku ehk ärkamisaegset Eestit, sest ka TT kätkeb endas oleviku nähtusi. TT-le on aga ainuomane spekuleerida, *kuidas on* ja *kuidas edasi*. Seevastu TB läheneb tolele *kuidas on*’ile teiselt poolt, nimelt arutledes selle üle, mil viisil vastav olukord saavutati.

3. UURIMUSTULEMUSED

Selles osas esitatakse uurimustulemused. Empiiriline osa jaguneb kahte.

- Osas 3.1 on esitatud ilukirjanduslike tekstide (va luule) ja publitsistika vahekord ning teostatakse publitsistlike tekstide temaatiline analüüs.
- Osas 3.2 kommenteeritakse publitsistlike tekstide temaatilist jaotust koos tekstinäidetega.

3.1 Kvantitatiivne analüüs

Tabel 5. Proosa-publitsistika vahekord 1979-1991

Aasta	PROOSA		PUBLITSISTIKA		Ühikuid Kokku
	Ühik	%	Ühik	%	
1979	64	47,4	71	52,6	135
1980	49	44,1	62	55,9	111
1981	58	41,4	82	58,6	140
1982	45	34,4	91	65,6	136
1983	41	32,8	84	67,2	125
1984	36	26,5	100	73,5	136
1985	38	30,4	87	69,6	125
1986	60	36,4	105	63,6	165
1987	66	38,6	75	61,4	141
1988	63	41,0	91	59,0	154
1989	71	44,4	89	55,6	160
1990	114	57,9	83	42,1	197
1991	63	45,0	75	55,0	140
Kokku	755	40,3%	1095	59,7%	1870

Aastatel 1979-1991 ilmus Loomingu veergudel 755 proosa teksti ning 1095 publitsistika teksti ehk protsentuaalselt on publitsistika-proosa vahekord 60/40 publitsistika kasuks. Aastakäikudel 1982-1987 oli publitsistika ülekaal proosast üle keskmise suurem, eriti puudutab see aastaid 1982-1985 ehk stagnatsiooni- ja lõpuaastaid. Periood 1979-1984

märgib proosa avaldamise langust ja publitsistika kasvu, rekordiliselt madal proosa tekstide hulk oli 1984. aastal – 36. Rohkem publitsistikat kui aastal 1984 avaldati vaid 1986, kusjuures viimane on seletatav Fridebert Tuglase sünniaastapäevaga, mis puhul ilmus arvukalt lühimälestusi. Alates 1985. aastast saab rääkida vahekordade muutumisest keskmise suunas, mis jõuab kätte 1988. aastal, mil protsentuaalne vahekord on täpselt 41/59, see teeb ühikuliselt 63/91. Ent proosa ühikute kasv ja publitsistika kahanemine jätkub, 1989. aastal küll varasemate aastate kombel ehk keskmiselt 3,4%, kuid 1990. a. ilmneb ainulaadne nähtus: proosa hulk ületab publitsistika hulga. Muutusprotsent on 13,5%, avaldatakse 114 proosa ja 83 publitsistika teksti. See ületab tosina aasta keskmist ühikute hulka 41. võrra. Hüppel on ka seletus: kui enamasti avaldatakse ühe autori kohta üks proosa tekst, vahel kaks-kolm, harvem rohkem, siis antud aastakäigul kehtib viimane variant. Nimelt ilmus esimeses numbris 9 Priit Uringu teksti, viiendas 8 Madis Kõivu lühijuttu ning poolaasta numbris 14 juttu Ruut Aare kogumikust (viimane annetas honorari Eesti Komiteele). Teisalt – kui kolme autori 31 teksti lahutada ühikute koguarvust, saame 83. Seega proosa-publitsistika vahekord oleks võrdne ning ühikuliselt teeks see ikkagi rekordarvu proosa tekste. Niisiis on 1990 äärmiselt aktiivne aasta: suur tekstide ja trükiarv ning loetavus. Paralleel ühiskondlike protsessidega on ilmne. Inimesed vajasisid infot, nii faktipõhist kui fiktsionaalset.

Tabel 6. Publitsistlike tekstide temaatiline jaotus 1980, 1986, 1988, 1989, 1990, 1991.

kategooria	1980		1986		1988		1989		1990		1991		kokku
ideoloogia	22	35%	13	12%									32
kirjandus	21	34%	58	56%	6	6%	6	7%	12	15%	17	24%	112
teooria	11	18%	13	12%	11	12%	9	11%	11	13%	19	28%	91
Tabu A			7	7%	19	21%	11	12%	7	8%	15	19%	75
Tabu B					26	29%	24	27%	15	17%	9	11%	75
Tabu C			1	1%	10	11%	14	17%	9	11%	3	3%	38
Tabu D					3	3%	7	6%	4	5%	1	1%	14
tulevikuteema					9	11%	14	17%	14	17%	7	9%	48
muu	8	13%	12	12%	7	7%	3	3%	12	14%	4	5%	41
kokku	62		104		90		88		83		75		502

Vaadeldaval kuuel aastal ilmus kokku 502 ühikut tekste. Ühikute ja kategooriate arvu poolest vaeseim oli aasta 1980, mil nelja kategooria peale ilmus 62 ühikut. Kategooriate vahekorrad olid võrdselt jaotatud: *ideoloogia* ja *kirjandus* võttis enda alla 34-35%, *teooria* ja *muu* 13%-18%.

1986. aastaks muutus pilt mitmekesisemaks. Esiteks, ühikute arv kasvas 62-lt 105-le, so 37%. Ideoloogiliste tekstide osakaal kahanes 20% võrra, seevastu umbes samavõrra – 22% - kasvas *kirjanduse* kategooriasse kuuluvate tekstide osa, mis on põhjendatav Tuglase sünniaastapäevale pühendatud tekstidega. Teiseks, juurde ilmusid kaks uut kategooriat: *tabu A* ning *tabu C*, milles esialgu oli ühikute arv marginaalse suurusega.

Järgneva nelja aastaga ühikute koguarv stabiliseerus, jäädes 75-90 vahele. 1988. aastast kadus *ideoloogia* kategooria, kuid lisandus *tabu B*, *tabu D* ning *tulevikuteema*. Drastiline langus toimus *kirjanduses*: osakaal langes tervelt 50%. See-eest kerkis 29%-ga esile värske kategooria *tabu B*. Teiseks 19 ühikuga *tabu A*, võrdselt avaldati tekste *tulevikuteema* ja *tabu C* kategooriates (osakaal 11%). *Tabu D* ühikute määr oli vaadeldava nelja aasta vältel stabiilselt madal: 1-7 teksti aasta peale.

1989. aastal ei toimunud olulisi muutusi. *Tabu A* osakaal langes 9%, *tabu C* ja *tulevikuteema* osakaal kasvas 6% võrra. Teiste kategooriate puhul olid muutused minimaalsed. Ent järgmisel, 1990. aastal kasvas *muu* osatähtsus 11% võrra, võimalik, et

tabu B arvelt, milles ilmus 10% vähem ühikuid (kokku 14). Kasvas *kirjanduse* osakaal, seda ka 1991. aastal, jäädes 24% peale. Kuuest vaadeldavast aastakäigust on 1990. aasta teemade jaotumise poolest kõige demokraatlikum: kaheksast kategooriast viies on ühikute arv 11-14, kolmes 4-9.

Suurim muutus 1991. aastal toimus *teooria* vallas. Kui eelnevad aastad sisaldas see kategooria alati 10-13 ühikut, siis nüüd see arv kahekordistus, osakaalu kasv võrreldes eelmise aastaga 15%. Niisamuti, 11% võrra, kasvas *tabu A* tähtsus: 7-lt ühikult 15-le. Kahanemised toimusid kategooriates *muu* (9%), *tulevikuteema* (8%), *tabu C* (8%), *tabu B* (6%), *tabu D* (4%).

Vaadeldaval kuuel aastakäigul ilmus kokku enim tekste *kirjanduses* – 112, teiseks *teoorias* – 91, *tabu A*-s ja *C*-s kummaski 75 ühikut. Tulevikuteemadel kirjutati 48 korral, muul teemal 41 ja väliseesti ehk *tabu B* teemal 38 korda

3.2 Kvalitatiivne analüüs

3.1.1 Ideoloogia

1980

Ühikuid: 22

Märksõnad: *töö, revolutsioon, 1905, 1917, 1940, Lenin, progress, kommunistid, Ülemnõukogu presiidium, EKP, komsomol, Suur Isamaa sõda, klass, statistika, revolutsioonilised kirjanikud*

Tüüpilist 1980. aasta Loomingu ideoloogilist teksti on hõlbus ära tunda. Enamasti saab asi selgeks pealkirjast. Nõukogulikud klišeed kangelistest, tööst, revolutsioonist, progressist jms. paigutavad tekstid kindlakäeliselt ideoloogia kategooriasse. Kohtab saavutusmüütidel baseeruvaid tekste, teemadeks ühiskonna ja teaduse progress.

- „Majandamise keerdsõlmed (kommentaare majandusmehhanismi täiustamise kohta tööstuses” A.Köörna (nr 8, lk 1137)
- „Rahva tõsivara (kvantifitseeritud põhijooni)” J.Laas (nr 7, lk 1002)

Tegelasteks „väljapaistvad” sotsialistlikud inimesed.

- „J.V.Barbaruse hommik ja keskpäev” N.Andresen (nr 1, lk 118)
- „Komsomolikomitee sekretär (mälestuskilde Paul Soesoost” J.Tust (nr 7, lk 989)
- „Mait Metsanurk ja ta ühiskondlik-poliitilised näidendid” A.Säärits (nr 6, lk 865)

Esindatud on ka saavutusmüütidele baseeruvad tekstid, mis keskenduvad ENSV ning sotsialistliku idee ajaloole: „EKP programmilised seisukohad kultuuri alal 1920. – 1940. a.” (nr 10, lk 1980). Heaks näiteks EKP keskkomitee sekretäri Rein Ristlaane kirjutis „Mõteldes neljakümneaastase Nõukogude Eesti kultuurist” juulikuunumbri esileheküljel (nr 7, lk 899).

Ainult sotsialism loob võimalused tervete rahvuskultuuride rajamiseks sõja tagalas, nagu see sündis Balti liiduvabariikide osas. Suure Isamaasõja aastail muusad ei vaikinud. (Ristlaan 1980: 901)

Jaani Laasi artiklist „Tööst ja töötegemisest koguhõive piiril” (nr 4, lk 543) võib järeldada, et ideoloogilise diskursuse määrab demagoogia. Lauset „Eesti rahvas on läbi aegade olnud töörahvas” on õieti võimatu kinnitada või ümber lükata. Ometigi, kui püsida ette antud diskursuses, tundub see tõene. Artikkel sisaldab hulganisti statistikat ning viitamisi kommunistlikele allikatele, eesotsas NSV Ülemnõukogu Presiidiumi, NLKP ja V.I.Lenin. Üheks ideoloogilist teksti iseloomustavaks jooneks on nõ normatiivne toon – kuidas miski *peab* olema. Kui öelda abstraktseid ideid normatiivses toonis, saame lause:

Selleks, et edukalt arendada tootmist, tuleb meil teaduslik-tehnilist progressi käsitada ja juhtida võimalikult süsteemselt, pidevalt jälgida tootmistegevuse ja teaduslik-tehnilise progressi struktuursete tegurite soovitavaid proportsionisuhteid. (Laas 1980: 548)

Olaf Kuuli artikkel „Ajastu peegel” (nr 6, lk 842) on üks neist eelpool mainitud retrospektiivsetest ning sotsialistlikku korda tunnustavatest kirjutistest. See summeerib muutused ajakirjanduses „1940. aasta revolutsioonisuvel”. Autor annab ülevaate, missugused väljaanded suleti, kes olid soositud ja soosimatud ajakirjandustegelased. Teksti määravaks jooneks on müüt vaenulikust kodanlikust ajast.

Fašismimaiguline „Uus Eesti” likvideeriti ja selle asemel hakkas ilmuma „Rahva Hää”, mille esimeste numbrite väljaandmise juures olid Joosep Saat ja Anatoli Männik. (Kuuli 1980: 842)

Teravalt on vaatluse all ajaleht Teataja. Joonealune kommentaar väidab, et „aastatel 1922-1935 oli „Teataja” üks Põllumeestekogude häälekandjaid. Jätkas ka järgneval

perioodil sama poliitilist suunda (kulakluse huvide kaitsmine, Pätsi diktatuurivõimu toetamine”.

Veelgi selgemalt ilmnes „Teataja” ja tema toimetaja poliitiline nägu järgmises juhtkirjas „Sulgemistest, rahvuslipust ja põllumajandusest”. Siin kritiseeritakse rahvavalitsust Kaitseliidu ja Eesti Rahvuslaste Klubide sulgemise pärast, kusjuures väidetakse, nagu olnuksid need purureaktsioonilised kodanlikud organisatsioonid apoliitilised ja piirdunud üksnes isamaalike tunnete kasvatamisega. (Kuuli 1980: 845)

Vaatlusalusesse aastakäiku mahub ka kaks intervjuud: „Viimane vestlus Epp Kaiduga” (nr 2, lk 234) ja „Küsimusi Ants Saarele” (nr 12, lk 1741). Suhteliselt pikad tekstid (vastavalt 13 ja 8 lk) sisaldavad vastajate mälestusi ja biograafiat. Tähelepanuväärne, et vastused on kohati proosalised, teatraalsed, võttes enda alla ligi lehekülje. Nii Ants Saare kui Epp Kaidu vastustes võib leida propagandat. Ants Saare vastus toetab müüti Parteist ja Leninist.

Need, kes väidavad kirjanduse ja poliitika teineteisest kaugel seisvaks, ajavad midagi põhjalikult segi või mõistavad poliitikat kitsalt. Kui vähegi tähelepanelikumalt lugeda kas või Lenini artiklit „Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus”, peaks selge olema ka kirjanduse ja poliitika vahekord, sest poliitika on ju alati seotud parteiga. (Saar 1980: 1742)

Epp Kaidu kommentaar võimuvahetusest sisaldab nii eksistentsiaalset kui saavutusmüüti. Kõne all on helge kommunistlik tulevik ning õnnelik nõukogude inimene. Võimuvahetusele eelnenud aega aga iseloomustavad pahed nagu konkurents ja kadedus.

Nõukogude võim andis tööinimestele kindlustunde homse päeva suhtes. Rõõmus töömeeleolu haaras ka teatrikollektiivi. Kui varem oli tavaliseks nähtuseks näitlejate omavaheline konkurents ja kadedus, siis nüüd hakkasid vanemad näitlejad nooremaid abistama ning õpetama. (Kaidu 1980: 243)

1986

Ühikuid: 13

Märksõnad: kolhoos, majandus, NLKP kongress, statistika, uutmine

Perestroika-ajastu alguse ideoloogilistes tekstides võib kohata liikumist abstraktsetelt heietustelt teatava avameelsuse suunas. Uutmistuulte tuhinas lehviva lipu all heidetakse ENSV elu sfääridele varasemast kriitilisem pilk. Kuumim teema on endiselt (põllu)majandus. Kuue aasta taguse ajaga võrreldes mööndakse, et süsteemis leidub vigu, kuid konkreetsetest lahendustest vaikitakse. Räägitakse uuest suunast ja muutustest. Artiklis „Majanduslikud otsingud. Saavutused ja probleemid” (nr 1, lk 70) arutleb Mihhail Bronštein, kuidas puudulikust juhtimisest tingitud vigu parandada. Probleem kahlatakse läbi, jäädes truuks valitsevale diskursusele.

Ülal ei istu ju jumalad. Ka kõige targemad inimesed teevad vigu. Järelikut on vaja korrigeerimismehhanismi, tagasisidemehhanismi. (Bronštein 1986: 80)

Ajastule iseloomulikud on Ants Saare pateetilis-nostalgilised heietused.

Ja ometi pole ma ammu näinud sellist optimismilainet kui preagu. Pessimismi tekitab hoopis vigadest vaikimine. Kui vaikitakse, siis pole lootustki, et asjad läheksid paremini. Praegust perioodi võib julgelt võrrelda kõige pöördelisematega meie rahva ja riigi elus. (Saar 1986: 358)

Lisaks uut moodi mõtlemisele ja uutmoodi rääkimisele on vaja ka uutmoodi tegutseda. Kritisierimise kõrval oleks ootuspärane senisest suurem positiivne alge. (Saar 1986: 646)

„Tule all” on ka hariduspoliitika.

Kui soovime reformiga jõuda uue kvaliteedini selle sõna tõsisel tähenduses, tuleb hariduskorralduse rajal ületada veel suur hulk tõkkeid, sealhulgas ka need, mille olemasolu me siiani oleme maha vaikinud. Nii mõnigi seisukoht ja arusaam vajab asendamist. (Pinn 1986: 661)

1986 möödus 100 aastat Lydia Koidula surmast. Loomingu septembrikuu numbris avaldati seks puhuks viiel leheküljel nelja erineva autori kõned Koidulast ja tema loomingu. Jaan Krossi, Ralf Parve ja Johannes Loti tekstid paigutuvad kirjanduse kategooriasse. Imetlusväärne on aga osavus, kuidas ideoloogiasekretär Rein Ristlaan seob Koidula loomingu päevakajalise propagandaga.

Päevil, mil viime ellu NLKP 27. kongressi suuniseid, mil kogu rahvas on asunud ühiskonda resoluutselt tervendama, mil ühiselt otsitakse uusi teid edasilikumise oluliseks kiirendamiseks, pakub Koidula kunstinägemus ja usk õigluse võidusse uut elujõudu. (Ristlaan 1986: 1234)

1986. aasta ideoloogiline tekst on peaaegu minetanud eksistentsiaalse müüdi tasandi. Lokkab saavutusmüüt ühiskonna progressist, sekka ujedat ja hägusat kriitikat koos pateetiliste vabandustega selle sama kriitika pärast.

3.1.2 Tabu A: sõjaeelne Eesti

1986

Ühikuid: 7

Märksõnad: kirjanik, kultuur, mälestus, riigitegelane

Hilisemate perioodidega võrreldes on tabu määr 1986. aasta Loomingutes tagasihoidlik, seda nii ühikute arvu kui sisu poolest. Leidub siiski tegureid, mis põhjendavad tekstide paiknemist tabu-kategoorias. Teisiti öeldes: 1986. aastal, mil tsensuur oli veel täiesti elujõuline, ilmus Loomingu veergudel ühelt poolt tabuteemasid, teisalt teemasid, mis ei olnud küll tabu, kuid mille tekst sisaldas teatavat noateral balansseerimist.

Näiteks Tuglasele pühendatud numbris arutleb Jüri Hain kunstiteostest kirjaniku kodus (nr 2, lk 235). Mainitud on mitmeid „kodanlikke” kunstnikke ja pallaslasi, kelle teoseid Tuglase tuhandesest kollektsioonist leida võib (Laikmaa, Mägi, Kangro-Pool jne).

Järgmises numbris, kus Tuglase mälestamine jätkub, ilmub eesti juurtega soomlase Arvi Kivimaa mälestus „Friedebert Tuglas, eurooplane”. Selles on Tuglast kirjeldatud suhteliselt ebaortodokssel viisil: kuidas autor kohtas kirjanikku kahekümnendatel Nizzas ja millise mulje meister talle jättis – kuidas Tuglas on ikka eurooplane ja kosmopoliit.

Samas numbris ilmub ülevaade kunstnikust Märt Laarmanist (nr 3, lk 399). Märt Laarmanilt ilmus sõjajärgses Eestis teravaid ühiskonnakriitilisi kirjutisi. 1940ndail oli ta edukaim raamatuillustraator. Järgmisel kümnendil aga heideti kunstnike liidust välja ning sattus põlu alla, hiljem rehabiliteeriti. Kirjutises on puudutatud kunstniku mitmeid kolmekümnendail avaldatud mõtteid ja tegevusi. „Kahtlaseks” ei tee kirjutist mitte niivõrd selle sisu. Teksti autor on Ilja Ehrenburgi vastuolulise romaani kangelane Julio Jurenito. Pseudonüümi taha peidab end ajakirja kirjandustoimetaja Rein Kruus.

Oluline on märkida Mart Laari teksti Tuglasest ja Grenzsteinist (nr 12, lk 1684), milles on tunda ametlikest kirjutuskaanonitest möödahiilimist, arvestades autori hilisemaid kirjutisi (vt 1988, nr 2, lk 236). Heas valguses on näidatud aktivisti Villem Reimani, kes esitas 1917. aastal Eesti autonoomia idee. Kui mõtleme pooltosinat aastat varem ilmunud Olaf Kuuli artiklile (1980, nr 6, lk 842), siis on toimunud märkimisväärne muutus ajaloo käsitlemise retoorikas. Samas on Mart Laari kirjutises siiski tajutavad ideoloogilised rakmed, mis sunnivad autorit oma tegelikke seisukohti pehmendama.

Olles kaugel V.Reimani idealiseerimisest (tegemist on siiski juba kodanlikku laadi poliitikuga), tuleb ometi nentida: V.Reimani isik ning tegevus on ühtlasi parim tõend, et tol keerulisel ajal oli võimalik elada ning tegutseda ka teiste reeglite alusel, kui seda tegi A.Grenzstein. (Laar 1986: 1682)

Ilmusid kaks teksti – Karl Rumori kirjad kodustele (nr 9, lk 1261) ja Heiti Talviku luule analüüs (nr 12, lk 1684)-, mille avaldamine varasematel aegadel poleks kõne alla tulnud. Paul-Eerik Rummo analüüsi lõpus seisab tähendusrikas „1984”.

1988

Ühikuid: 19

Märksõnad: *kultuur, kunstnikud, poliitika, riigimehed, majandus, ühiskonnaelu, institutsioonid*

Sõjaeelse Eesti teemade seisukohalt on 1988. aasta tähtsaim maikuu Looming. Selles avaldati terve ansambel kirjutisi, mille pealkirjad räägivad enda eest:

- „Kuidas mäletada üht ajastut?” R.Ruutsoo (lk 674)
- „Mõtteid Eesti Vabariigist” M.Laar (lk 677)
- „Eesti Vabariik ja eesti keel” M.Hint (lk 679)
- „Kirjandus omariikluse perioodil” E.Nirk (lk 683)
- „Eesti Rahva Muuseum. Rahva-ja muinasteadus” A.Viires (lk 685)
- „Eestikeelne ajakirjandus 1918-1940” U.Liivaku (lk 688)
- „Eesti Vabariigi kogemusest ehituskunstis” M.Kalm (lk 690)

Ülioluline on „Mõtteid ja märkmeid” rubriigis ilmunud Toomas Haugi artikkel „Ühest kultuuriloo tabust” (nr 3, lk 406). Loo fookus on sinimustvalge sünnil ärkamisaegses Eestis. Autor tõmbab paralleeli sajanditaguse ajaga, puudutades ka kehtiva võimu ja lipu vahelist suhet.

Tänapäeval on sini-must-valge värvikombinatsioon üks tabu stagnatsioonija tabude süsteemis. Varem ei tohtinud küsida, kas pole tegu pseudohirmu või -tarkusega. Paradoks on kõigepealt selles, et sini-must-valge keelamisega (raamatuillustratsioonidel, vaateakendel, kunstiteostel jne.) keelustati nähtus, mida õieti polnudki enam olemas. Kapitalistlikud ühiskonnasuhted olid jäänud kaugemale minevikku. Ükski reaalpoliitikas orienteeruv inimene ei võinud kujutledagi omaaegse ühiskonna restauratsiooni. (Haug 1988: 406)

Vabariigiaegsed tegelased pälvivad enneolematut tähelepanu.

- „Villem Reiman ja Jaan Tõnisson” M.Laar (nr 2, lk 236)
- „Eduard Laaman 1888-1946” R.Ruutsoo (nr 2, lk 252)
- „Jaan Tõnisson ja Konstantin Päts” M.Laar (nr 9, lk 1246)
- „Jaan Tõnisson perioodil 1934-1938” O.Mänd (nr 9, lk 1255)
- „Jüri Vilms – Eesti iseseisvuse *Grand Young Man*” H.Walter (nr 10, lk 1405)

Esmakordselt leiab teistsugust käsitlust Viktor Kingissepp, varasema aja ideoloogiliste tekstide lemmikkangelasi. Märtsikuu Loomingus ilmub lugu „Viktor Kingissepp mitme pilgu läbi” (nr 3, lk 370). Erinevad vabariigiaegsed tegelased kirjeldavad küllaltki vahetus laadis Kingissepa olekut ja tegevust. Muu seas maalitakse elav pilt Kingissepa vahistamisest.

Uks löödi maha, mille taga väike tuba avanes, kus Viktor Kingissepp vastuhakkamiseks valmis oli. Revolver laskevalmis käes, sihtis ta.

Enne kui ta trikli peale vajutada jõudis, löödi tapariist osava löögiga käest maha. Kingissepp oli pooleldi riides, püksid jalas ja vest seljas, ilma kuueta, paljajalu. Kohe olid tal käed raudus ja haruldane saak toimetati kõva valve all kaitsepolitseisse. (1988: 375)

1989

Ühikuid: 11

Märksõnad: kirjandus, autorid, biograafia, riigimehed, kultuur, Vabadussõda

Võib öelda, et antud kategoorias teemade muutusi ei toimunud. Jätkub sõja-eelse Eesti rehabiliteerimine. Keskendutakse Eesti Vabariigi sündimise protsessile. Ilmub mälestusi

- „Skaut Villem Lembra mälestused Vabadussõjast” (nr 1, lk 72)

ning ülevaateid

- „24. veebruar 1918” H.Walter (nr 2, lk 226)
- „Eesti Vabariik meie rahva ajaloos” A.Susi (nr 2, lk 266)
- „Eesti Asutava Kogu kogemusest” A.Maas (nr 6, lk 826)

Seitsmendas numbris leiab põhjalikku käsitlust Jakob Hurt ja tema roll ärkamisaegses Eestis.

- „Mõni sõna meelde-halgatamises, perrä-mõtlemises ja meelen-pidämises” J.Hurt (nr 7, lk 933)
- „Jakob Hurt Otepääl” J.Roos (nr 7, lk 936)
- „Jakob Hurt ja meie” M.Laar (nr 7, lk 942)

Jätakuvalt on päevakajaline riigimeeste biograafia ja tegevus.

- „Otto Strandman 1875-1941” H.Tuulik, J.Valge (nr 7, 963)
- „Kindral Johan Laidoner” H.Walter (nr 8, lk 1089)

1990

Ühikuid: 7

Märksõnad: *kunst, kirjandus, looming, autorid, biograafia, riigimehed, ühingud, seadused, kirjavahetus, Vabadussõda*

Sellel aastakäigul keskendutakse peaaesjalikult isikutele sõjajärgses Eestis. Kui varasemad aastad puudutasid „kodanliku” aja nõ *mainstream* tegelasi nagu Päts, Tõnisson, Laidoner jne, siis antud juhul on enam juttu „alternatiivsetest” tegelastest ja nende rollist. Näiteks Jüri Haini artikkel omaaegsest kunsti- ja ühiskonnateoreetikust Hanno Kompusest (nr 3, lk 412), Kaido Jaasoni kirjutis diplomaat Aleksander Keskülast, kes viibis viimati kodumaal 1907. aastal ning suri 1963 Madriidis (nr 7, lk 956); või „Hella Wuolijoe kirjad Jaan Tõnissonile” (nr 5, lk 666).

Poliitikutele pühendatud tekstidest ilmuvad endise ministri Karl Ipsbergi mälestused (nr 10, lk 1382, kommenteerinud Küлло Arjakas) ning Hannes Walteri ülevaade Jüri Uluotsast (nr 1, lk 102). Viimane on oluline, kuna muu seas seletab valitsenud marksistliku ajalookontseptsiooni eeldusi.

Nn. marksistlik kontseptsioon Eesti ajaloost on olemuselt venekeskne, mis vaatab eesti rahvast Venemaa vähemusrahvusena, mille suhtes kehtib Venemaa arenguloogika. Et seda teesi tõestada, tuleb ühtlasi tõestada, et eestlased kui omanäoline, iseseisva riiklus- ja õiguspärimusega rahvas oli 1710. aastaks lakanud eksisteerimast. Nii oleks siis Eesti Vabariigi loomine kõrvalekalle ajaloo „normaalsest” käigust, mis sai toimuda vaid välise sekkumise („Lääne imperialistid”) abil. Uluotsa teadustöö on surmahoop sellele kontseptsioonile. Need rajavad tõelise teadusliku aluse eestikesksele ajaloole, mis kvalitatiivselt ületab „Kalevipojale” tuginevad romantilised heietused. Siin peitub Uluotsa ohtlikkus, see tingib silmitu viha tema vastu viimaste kümnendite ENSV ajalooliteratuuris. (Walter 1990: 105)

Hannes Walterilt pärineb ka tekst „Põlvkonnad vabadusvõitluses” (nr 8, lk 1093).

1991

Ühikuid: 15

Märksõnad: kunst, kirjandus, looming, autorid, biograafia, riigimehed, organisatsioon, seadused, Vabadussõda, diplomaatia

1991. aasta märgib antud kategoorias spetsialiseerumist kultuurile. Portreeritakse vähem tuntud (või lihtsalt varem käsitlemata) autoreid. Olgu välja toodud kirjanik Richard Roht (nr 5, lk 682), Jaan Kärner Loomingu toimetajana (nr 5, lk 693), luuletaja Hendrik Adamson (nr 9, lk 1262), harrastuskirjanik Richard Kullerkupp (nr 10, lk 1412), kunstiteadlane Rasmus Kangro-Pool (nr 11, lk 1533). Esimeses numbris ilmub Karl Gailiti mälestused August Gailitist (nr 1, lk 88), juulikuu väljaandes analüüsib Toomas

Liiv Gailiti loomingut aastatel 1910-1924 (nr 8, lk 1098). Kultuurimaastikusse kuulub ka kirjastuse Varrak tekke- ja arengulugu (nr 12, lk 1694).

Samas on endiselt aktuaalne poliitika, ahedamas tähenduses diplomaatia, ilmekalt väljendub see teises ja kaheksandas numbris

- „Soome-Eesti poliitilised suhted 1918-1940” S.Zetterberg (nr 2, lk 245)
- „Soome raadio eestikeelsed saated” M.Ilmejäv (nr 2, lk 251)
- „Ado Birgi lugu” E.Medijainen (nr 8, lk 1113)
- „Vabadussõjalaste liikumine” A.Kasekamp (nr 8, lk 1122)
- „Eesti riigijuhid mõistavad enda üle kohut” E.Laasi (nr 2, lk 258)

Spetsiifiline kirjutis ilmub Jaak Valge sulest – „Majandussillast Euroopa osaks” (nr 9, lk 1245). See selgitab arusaamu eesti majanduslikust seisundist Venemaa suhtes, eriti aastail 1920-1932.

3.1.3 Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni

1988

Ühikuid: 26

Märksõnad: *poliitika, haridus, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, repressioonid, mälestus*

1988. aasta *tabu B* kategooria on mitmetahuline nii teemade kui žanrite poolest. Üks esilseisvaid tekstide liike on mälestus ja (auto)biograafia. Meenutatakse repressioone, sõda ja vangilaagreid, poliitikute tegevust.

- „Mälestusi” H.Kruus (nr 4, lk 536)
- „Vorkuta, postkast 223/1” R.Kaugver (nr 5, lk 643)
- „Minu raamatukogu saatus” J.Roos (nr 5, lk 666)
- „Mälestusi käidud eluteest” J-R. Liivak (nr 6, lk 813)
- „Mälestusi. Katkend käsikirjast „Kremlis, kongis ja suures Siberis”” J.Uustalu (nr 7, lk 934)
- „Augustist augustini” K.Ast-Rumor (nr 8, lk 1112)
- „Eesti Vabariigi Rahvuskomitee ja Otto Tief” H.Maandi (nr 10, lk 1380)
- „Mälestusi 1943-1946” I.Malin (nr 11, lk 1515 & nr 12, lk 1660)
- „Jaan Tõnisson 1939-1941”

Teine liik tekste on ajalookäsitlused, hinnangud ja dokumendid. Märgilise tähtsusega on Mati Hindi käsitlus „Tabud ja eufemismid” (nr 4, lk 551).

Suurrahvastele on Eesti ja Läti nii väikesed üksused, hiljuti võis fosforiidivõitluses lugeda, kuidas tähtis Moskva ametnik räägib leikohtadest Põhja-Baltikumis. On see Eesti või Läti, mis tähtsust sellel üldse on. Nii vaevaline on väikerahva etnonüümi tee bürokraatia teadvusse. (Hint 1988: 552)

Tabu puudutab ka Endel Nirk rubriigis „Mõtteid ja märkmeid” avaldatud artiklis „Juhuslikud eksitused?”.

Mõnedki konventsionaalsed ajaloomüüdid on viimasel ajal tõevalgusse toodud. Üks, Eesti uusima ajaloo seisukohalt kardinaalne, on jäänud endiselt tabuks: 1940. a. pöördesündmused. Sest see on küsimus kehtiva võimu ajaloolisest seaduslikkusest, seega täiesti lubamatu. [---] See nn. progress, mille taaga all meie väike rahvas nüüd on vankuma löömas, oli väljastpoolt jõuga peale sunnitud, mitte orgaanilise sisearengu resultaati. (Nirk 1988: 830)

Laildaseks probleemiks on ajaloo interpreteerimine. Aprillikuu numbris avaldati ajaloolase Margus Laidre essee „Mõtteid Eesti ajaloost”, mis oli kirja saanud 1987. aasta augustis. Autor seab kahtluse alla mitmeid seni tõepähe kuulutatud episooide Eesti ajaloost, kritiseerides kehtivat paradigmat.

Kahjuks on aga veel tänapäevalgi kooliõpikutes valitsev seisukoht, mill järgi „Eesti- ja Liivimaa süstemaatiline väljakurnamine Rootsi võimude poolt viis need provintsid majandusliku laostumiseni ja siinse rahva hukkumise äärel” (Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Lühiuurimisi. Tallinn, 1960, lk. 6). Eraldi tähelepanu väärib teose ilmumisaasta – tegemist on partei XX kongressile järgnenud ajajärguga! (Laidre 1988: 519)

Lisandub ka eetiline mõõde. Teet Veispaki „Ajaloolase eetikast” (nr 8, lk 1130).

Kuid täna ei ole alternatiivsetest minevikukontseptsioonidest veel juttugi, sest esialgu arutatakse Süsteemi-siseselt, kuidas neid nn. valgeid laiike täita, ja kuni see on päevakorras, ei ole ajalugu kui teadust vähemasti selles osas olemaski. Ütelgu tituleeritud oponentid mida tahes. [---] Kui me räägime, et aeg tervikuna oli (on) ebaeetiline ning on iseenesest mõistetav, et inimesedki selles ajas olid (on) vähemal või rohkemal määral ebaeetilised, siis otsiksime justkui õigustust

oma vääritule olemisele: aeg oli selline, mis mina teha sain! (Veispak 1988: 1131)

Samast numbrist pärineb Voldemar Pinni emotsionaalne kommentaar („Inimene ja inimene”, nr 8, lk 1093).

Me peame kõrvale heitma ka oma vihkamisest kantud ajalooramatud, kus Naani ja Maamäe taolised ajaloolased kutsuvad hävitama üht osa eesti rahvast, nagu ka peame taastama Eesti Vabariigi ajaloo, mille kommunist O.Kuuli (vt nr 6, lk 842) on justkui vaps W.Tominga pealt maha kirjutatud. (Pinn 1988: 1103)

Novembrikuu väljaandes publitseeritakse keeleteadlase Martin Ehala kokkuvõte „EKP keelepoliitikast aastail 1978-1987” (nr 11, lk 1508).

1989

Ühikuid: 24

Märksõnad: *homo sovieticus, poliitika, kultuur, biograafia, kriitika, mälestus, päevik, dokument, ajaloo probleemid, baltisakslased, repressioonid, küüditamine, dissidentlus, Soome*

Ühine nimetaja 1989. aasta antud kategooria kohta võiks olla „hinnang”. Hinnanguid jagatakse mitmel tasandil. Laiemas plaanis hinnangud (E)NSV-s toimunule (terav fookus rahvuse probleemil) ning ideoloogia selgitamine, mida kajastavad mitmed arutlused.

- „*Homo sovieticus*’e sündroom” M.Nutt (nr 2, lk 221)
- „Enesemääramisõigusest rahvusmõrvani – Nõukogude Liidu sõnad ja teod Eesti Vabariigi ja rahva suhtes” A.Taska (nr 2, lk 235)
- „Šovinismilainetest” M.Rannut (nr 5, lk 678)
- „Süü” I.Teder (nr 11, lk 1537)

- „Rahvusküsimuse mütologiseerimine nõukogude ideoloogias” S.Synkiewicz (nr 12, lk 1685)

Oma artiklis „*Homo sovieticus*’e sündroom” järeldeb Mart Nutt:

Kes siis on homo sovieticus? [---] Ta on inimene, kelle mõttelaad pole kujunenud ajaloo ja kultuuri loomuliku arengu käigus, vaid kes on kunstlikult kasvatatud riigi poolt monopoliseeritud ideoloogia abil. See on inimene, kes on lakanud olemast peremees nii omal maal kui ka omas kodus. Ta on ainult omand – riigi omand. On homo sovieticus nüüd, perestroika viiendal aastal, jäänud minevikku? Vaevalt küll. Alles see oli, kui rõhutati, et peame jõudma olukorrani, kus iga Nõukogude kodanik võiks tunda ennast kodus igas Liidu osas. Tõlgendage, kuidas tahate. (Nutt 1989: 225)

Tugevaid väiteid sisaldab Indrek Tederi lakooniline „Süü”. Tekst ilmestab hästi ühiskonna nõudmiste radikaliseerumist (vt lk 13).

Eesti Vabariigi vastase agressiooni puhul saab välja tuua agressioonisüüdlasi kolmel omavahel seotud tasandil.

1. *Agressioonis Eesti Vabariigi vastu on süüdi N.Liit kui riik.*
2. *Jätkuvat agressiooni teostab N.Liit läbi agressiooniorganite, mis samas on N.Liidu põhilised valitsemisorganid – NLKP, N.armee ja KGB. Seega on need organid süüdi agressioonis. [---]*
3. *Pärast agressiooni algust on Eestisse pidevalt sisse toodud N.Liidu kodanikke, et agressiooni kinnistada. Käesoleval ajal kutsutakse selliseid inimesi „vähemuseks” (ametliku ajakirjanduse väljend) ning leitakse, et tuleb garanteerida selle „vähemuse” õigused!?” (Teder 1989: 1537)*

Teisalt, isiklikumalt tasandil käsitletakse repressioone, Siberit ja vangilaagreid.

- „Rekonstruktsioon” A.Arak. (nr 1, lk 104)
- „Jüri Kuke juhtum” R.Taagepera (nr 4, lk 500 & nr 5, lk 654)
- „Eesti suved” J.Zilliacus (nr 5, lk 517)
- „Kuusteist aastat Siberis” G.Leets (nr 7, lk 948 & nr 8, lk 1114)
- „Peeter Tarveli kirjad Siberist” P.Tarvel (nr 10, lk 1378)

Sõja-aega puudutavad järgmised tekstid (populaarsust on kogunud Soome-teemad).

- „Tallinna pommitamisest 1944” kommenteerinud M.Laar (nr 3, lk 364)
- „Jüri Uluotsa katse Eesti iseseisvust taastada” A.Susi (nr 3, lk 370)
- „Eesti Vabariigi saadiku noot Soome välisministrile” (nr 4, lk 512)
- „Olin kord minagi noor Soomepoiss” H.Elstrok (nr 8, lk 1098)
- „Soomepoiste rügemendis” H.Karro (nr 8, lk 1110)

1990

Ühikuid: 15

Märksõnad: *annektsioon, poliitika, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, moraaliprobleemid, repressioonid*

Antud kategooria jätkub sama liini pidi. Avaldatakse isikuloolisi tekste, mis enamasti puudutavad represioone. Korduvad aasta-paari tagused autorid (I.Malin, M.Laar, T.Veispak, M.Nutt).

- „Mälestusi Johannes Vares-Barbarusest” H.Tulnola (nr 1, lk 94)
- „Kultuuriloolisi kilde Valga ja Narva laagrist 1950-1952” O.Kuningas (nr 7, lk 946)
- „Märter Jüri Kuke eluvaatest” R.Vihalemm (nr 8, lk 1097)
- „Unenäoline 1953” I.Malin (nr 12, lk 1656)
- „Pildikesi Siberi sunnitöölaagrist” J.Kaplan (nr 12, lk 1667)

Aktuaalsena püsib Jüri Uluots ja Eesti kontinuiteedi teema.

- „Jüri Uluots aastal 1944” M.Laar (nr 4, lk 527)
- „Kõneleb professor Jüri Uluots” (nr 6, lk 803)

Teine liik tekste keskendub Nõukogude ühiskonna käsitlemisele, selle kriitikale ning ajaloo- ja eetikaprobleemidele.

- „Mis on meile maksma läinud okupatsioon?” A.Susi (nr 2, lk 246)
- „N.Liidu agressiooniga Eesti Vabariigile tekitatud kahjude hüvitamisest” I.Teder (nr 2, lk 252)
- „Süüdimatud” T.Riismaa (nr 4, lk 536)
- „Ajalooteadusest kui venestuse ideoloogia kandjast (1944-1952)” T.Veispak (nr 9, lk 1260)
- „Kollaboratsioonism” M.Nutt (nr 9, lk 1269)

Nõukogude süsteemist tulenevate kultuurilis-psühholoogiliste ja filosoofiliste probleemide arutluste keskel laiub ka üks materialistlik käsitlus. Oma artiklis „Mis on meile maksma läinud okupatsioon?” hindab Arno Susi rahalist kahju.

Niisiis on äraspidise majandussüsteemi tagajärjel Eestis igal aastal ühe elaniku kohta loomata rohkem kui 26 000 rubla ulatuses materiaalseid väärtusi ehk kogu Eesti kohta 40 miljardi rubla eest. (Susi 1990: 250)

Lehekülje pöördel tutvustab Indrek Teder Arno Susi käsitluse juriidilisi aspekte (nr 2, lk 252).

1991

Ühikuid: 9

Märksõnad: poliitika, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, baltisakslased, moraaliprobleemid

Võib väita, et 1991. aasta olulisim tekst pärineb ENSV endiselt haridusministrilt Ferdinand Einsenilt – „Kakskümmend aastat Tõnismäel” (nr 7, lk 958). Autor avalikustab stagnaegse hariduspoliitika tagamaad ning Moskva kaadriga peetud võitlused eesti kooli eest.

Minu esimene pikem jutuajamine nimetatud sektoris oli 1960. aasta kevad-suvel instruktor L.Popovi, vanema, haiglase ja närvilise olekuga mehega. Teda tegi rahutuks asjaolu, et eesti koolides, keskkool kaasa arvatud, toimub õppetöö ainult eesti keeles. Nii isoleerivat me oma noorsoo Nõukogude Liidu teistest vabariikidest, meie noored ei saavat nii teistes Liidu õppeasutustes edasi õppida ega mujale tööle siirduda. Täiesti mõistetamatu oli talle, et Tartu ülikoolis toimub õppetöö eesti keeles. See takistavat kõrgharidusega kaadri vahetamist vabariikide vahel. (Einsen 1991: 959)

Teiste teemadena käsitletakse sõjaaega. Isiklikku laadi on Voldemar Ermi „Ants Laikmaad mälestades” (nr 8, lk 1104) ning Hengo Tulnola „Punaväes ja Saksa sõjavangis” (nr 7, lk 951).

Sõda puudutavad veel ülevaatlikud dokument-avaldised.

- „N.Liidu Eestis asuva lennuväe tegevusest Talvesõjas” E.Laasi (nr 8, lk 1128)
- „Kaks dokumenti Suvesõjast” H.Walter (nr 9, lk 1254)

3.1.4 Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased

1986

Ühikuid: 1

Märksõnad: *pagulasautor*

Selles valdkonnas leiab ainsana käsitlemist luuletaja Arno Vihalemm, kes siirdus Rootsi 1944. aastal. Toomas Liiv põhjendab (või vabandab) oma viieleheküljelise luuletutvustuse esimeses lõigus autorivalikut.

Põhiosa Arno Vihalemma loomingust väärrib käsitlemist oma kunstilise individuaalsuse, aga ka eluhoiaku iseseisvuse poolest: pagulaskeskonna poliitilist tellimust pole ju Vihalemm kunagi töötatud täitma. Seda on märganud pagulaskaaslasedki. (Liiv 1986: 684)

1988

Ühikuid: 10

Märksõnad: *autorid, looming, intervjuu, kontakt, Rootsi*

Deklareeriv tähendus on kohe esimeses numbris ilmunud tekstil „Eesti kirjandus paguluses” (nr 1, lk 93). Tegemist on kirjandusteadlaste Karl Muru, Endel Nirgi, Harald Peebu ja Aarne Vinkeli intervjuuga Toomas Haugile (Loomingu kirjandusosakonna toimetaja). Selles arutatakse läbi ametlik poliitika pagulaskirjanike ja -kirjanduse suhtes. Viieteistkümmel leheküljel nimetatakse väljaanded ja autorid, kellega siinsel lugejaskonnal side puudus. Heaks näiteks Toomas Haugi sissejuhatav küsimus.

[---]1970. aastatel kujunes kirjutamata seaduseks pagulaskirjandus lihtsalt maha vaikida. Mäletan, kuidas ühest minu kirjatükist tõmmati maha lastekirjanik Jaan Lattiku nimi – olevat täiesti võimatu seda ära trükkida. Toimetajad nägid vaeva pagulasallikate peitmisega ühes või teises uurimuslikus artiklis. Elu näitas, et

isegi M.Underi ja G.Suitsu renomee ei olnud alati ühemõtteliselt selge, rääkimata siis veel teistest pagulaskirjanikest. Missugused on teie mälestused pagulaskirjanduse retseptsioonist isikukultuse, sula ja stagnatsiooni ajal? (Haug 1988: 93)

Siinkohal on huvitav võrrelda, kuidas kirjutas Aarne Vinkel pagulaskirjanikust August Mälgust 1980. aasta Loomingus. Ideoloogia nõudis, et uurija kirjanikku liialt ei idealiseeriks, mistõttu oli tarvis iseloomustus „tasakaalu” viia.

Ometi on Mälg oma seisukohtadest lähtudes loonud ehedaid, kordumatuid kunstiteoseid. Halvem oli kirjaniku juures asjaolu, et ta ei suutnud hoiduda lõivumaksmisest kodanlikule ideoloogiale, ilmselt kahjustas suur viljakus ka nii mõnegi teose kunstilist kaalu. (Vinkel 1980: 1462)

Pagulasteemat jätkab Raimond Kolgi avaldis „Kuidas pagulaskirjanik kirjutab” (nr 6, lk 754), mille originaal pärineb 1950. aasta Stockholmi ajalehest Eesti Teataja.

Järjekordne Toomas Haugi intervjuu ilmub juulikuu numbris Rootsi-eestlase Peeter Puidega (nr 8, lk 1104). Räägitakse Puide romaanist ja kirjanikukutsumusest, kuid mitte ainult. Intervjueerijat huvitab väliseestlase suhe Eestisse ja parasjagu Eestis toimuvasse. Iseloomustavad on küsimused:

- *Mis mõtted sul tekivad turistina Eestis olles?*
- *Mida arvad Baltikumi läänelikkusest?*
- *Kui aga võrrelda praeguse aja eestlase mõtteviisi Lääne inimese mõtteviisiga?*
- *Missugused on sinu muljed migratsioonist?*
- *Missugune oleks sinu projekt Eesti olukorra parandamiseks?*
- *Kas Välis-Eesti asjatundjad oleksid nõus jagama oma kogemusi?*
- *Mis Sa arvad, mil määral võib suurriikide-vaheline poliitika mõjutada Eesti olukorda?*

Sarnaseid küsimusi puudutab ka intervjuu Jaan Tõnissoni pojapoja Tõnis Tõnissoniga „Tartus ja Rootsis” (nr 9, lk 1266).

Mõned nõ pagulaskirjanikud ei olnud varem küll keelatud, kuid nii mõnestki loomingu perioodist vaikiti. Nii on ka Gustav Suitsu sõjaaegse luulega. Nigol Andresen kirjutab analüüsis „Üle rusu” (nr 1, lk 109) Suitsu 1940.-1941. aasta luuleainete küpsemisest.

Juuliku numbris ilmub tervelt neli teksti, mis on seotud väliseesti autorite Raimond Kolgi, Karl Ast-Rumori, Henrik Visnapuu ja Kalju Lepikuga.

Kümnendas numbris tutvustab Udo Uiibo Rootsi põgenenud kirjaniku Valev Uibopuu romaane (nr 10, lk 1416)

1989

Ühikuid: 15

Märksõnad: *kirjanikud, looming, intervjuu, kontakt, Rootsi*

Olulised on kolm Sirje Kiini intervjuud väliseesti autoritega.

- Ilmar Talve „Eestlane maapaos” (nr 2, lk 247)
- Juhan Talve „Väliseestlane Soomes” (nr 4, lk 526)
- Kalju Lepik „Mälestus olen ma ise möödunud” (nr 10, lk 1407)

Neis räägitakse autorite eluloost, biograafiast ja hinnangutest Eestis toimuvale.

Viimast aspekti käsitleb dramaatiliselt „koduta eestlane” Peeter Puide, nagu ta ise end nimetab, artiklis „Viis komplikatsiooni” (nr 11, lk 1538).

Sotsioloogiline ülevaade saab teoks Raimo Raagi artiklis „Eestlased Rootsis” (nr 6, lk 786). Vaatluse all on elukohad, sotsiaalne koostis, kohanemine, seltsielu, koolid, usuelu, teadus, kirjandus, muusika, kunst, teater ja film, sport, massimeediumid, tavad ja kombed, Uppsala Eestlased. Päevalgele kooruvad mitmed seniteadmata faktid.

Massiline Eestist põgenemine algas septembris 1944. Rootsi sattus ümmarguselt 26 000 eestlast. (Raag 1989: 786)

Trükivalgust näevad ka peatükid eesti-rootsi ajakirjaniku Andres Küngi raamatust „Eesti ärkab” (nr 6, lk 803).

Tolles aastakäigus leidub veel arvukalt konkreetselt kirjanikke ja literatuurseid kontakte käsitlevaid tekste.

- „Bernard Kangro kirjanikuna” T.Liiv (nr 1, lk 111)
- „Ristiinimese teekond. Artur Adson” M.Mäger (nr 2, lk 257)
- „Kirjandus kahel rannal” J.Kross (nr 7, lk 973)
- „Eesti kirjandus välismaal 1944-1989” A.Mägi (nr 7, lk 978)
- „Kirjandus ja poliitika” I.Talve (nr 7, lk 991)

1990

Ühikuid: 9

Märksõnad: *kirjanikud, looming, mälestus, intervjuu, kõne*

Antud aastakäik pühendub peaaesjalikult pagulaskirjandusele, ei esine päevakajalisi poliitilisi kõnelusi, nagu aastakäik varem. Siiski leiab kaugeid analooge. Nimelt trükitakse ära Karl Ristikivi ja Henrik Visnapuu 1945. ja 1949. aastal väljendatud mõtted: „Kõne New Yorgis 1949” (nr 1, lk 98) ja „Viimne vabadus” (nr 6, lk 844). Muus osas aga keskendutakse pagulaskirjanike loomingule.

- „Kirjanikutöö Mälari kaljul” A.Vinkel (nr 3, lk 394)
- „Minu isa August Mälk” H.Mälk (nr 3, lk 408)
- „Bernard Kangro hilisromaanidest” E.Nirk (nr 5, lk 690)
- „Paar laastu palimpesti. Ivar Ivaski luulest” K.Muru (nr 5, lk 696)
- „Tulimulla nelikümmend aastakäiku korraga: siin ja praegu” A.Heinapuu (nr 9, lk 1274)

- „Mõtteid pagulaskirjanduse teest ja tulevikust” I.Talve (nr 11, lk 1525)
- „Pagulaskirjanduse kodumaa-teelt” O.Kruus (nr 9, lk 1282)

Viimasest üks kultuurilooliselt huvitav seik. Oskar Kruus kirjeldab, kuidas 60ndatel õnnestus tal koguda andmeid eesti väliskirjanikest ning seejärel oma teadmisi levitada.

Esimese loengu pagulaskirjandusest pidasin Võrus 1968. aasta jaanuaris koolivaheajal. Võrumaa eesti keele õpetajad kogunesid keskkooli vanasse majja ning mina jagasin neile seal oma haljaid teadmisi eesti meretagusest kirjandusest. Nähtavasti info minu loengust levis ning järgmistel aastatel kutsuti mind korduvalt rääkima õpetajate kursustele – küll Viljandis, küll Värskas, küll Pärnus, küll Tallinnas. Kuid selleteemalisi loenguid korraldasid ka raamatukogud, muuseumid ja muud kultuuriasutused. Vahel taheti kuulda konkreetsest kirjanikust, kas Kangrost, Ristikivist või Uibopuust, enamasti oli pakkumine – pagulaskirjandusest. Loengule kutsumise sageduse järgi võisin hakata määrama poliitilise kliima kõikumisi. Kui kutsed jäid harvaks, võiks täheldada reaktsiooni pealetungi. (Kruus 1990: 1286)

1991

Ühikuid: 3

Märksõnad: kirjanikud, looming, intervjuu, kontakt

Ilmus kolm teksti, millest kaks on seotud Ilmar Laabaniga. Kolmandas meenutab Jakob Kaplan samal aastal (1991) Tel Avivis kirja pandud Eesti Vabariigi viimaseid päevi (nr 12, lk 1660).

Need read on väike mälestus Eesti Vabariigi lõpupäevadest, vaadates poole sajandi tagant poisi silmadega läbi aegade prisma. [---] See on ka mälestus vabast juudi kogudusest, mis kadus jäädavalt puna-pruun-puna katkus ja mis oli Eesti Vabariigi ja ka eesti elu osa ning mis ei tule iialgi tagasi. (Kaplan 1991: 1667)

Ilmar Laaban võtab oma essees „Uusi valgusvihke ühiskonnale ja kultuurile” (nr 8, lk 1085) kokku interpretatsioonid psühhoanalüüsile, kusjuures tekst ilmus esmakordselt 1962. aastal Rootsis ajakirjas „Vaba Eesti”.

Juulikuu numbris analüüsib Arno Oja Ilmar Laabani luulet (nr 7, lk 978).

3.1.5 Tabu D: religioon/teoloogia

1988

Ühikuid: 3

Märksõnad: *kirikupühad, EELK, jõulud, kristlus*

Antud kategoorias avaldatakse kolm lühemapoolset teksti, seda detsembrikuu numbris. Ilmuvad Peep Audova mõtted rahvuselusest ja usust (nr 12, lk 1680). Ülejäänud kaks kirjutist on hooajalise tähendusega. Esimeses arutleb Leo Kaagjärv jõulude üle – „Kristlus, ristiusk ja jõulud” (nr 12, lk 1682). Teises annab Jaan Kiivit „ülevaate evangeelse-luterliku kiriku pühadest Eestimaal Rootsi valitsusajast kuni käesoleva ajani”.

1989

Ühikuid: 7

Märksõnad: *teoloogia, piibel, kristlus, jõulud,*

Toimub mõningane mitmekesisustumine.

- „Piibel ja aeg” E.Soosaar (nr 9, lk 1252)
- „Kristlus ja kultuur” A.Toynbee, tõlk. T.Paul (nr 9, lk 1259)
- „Uku Masing kui teoloog ja religioonifilosoof” T.Paul (nr 9, lk 1269)
- „Piiblist ja ei miskist muust” A.Kaalep (nr 9, lk 1282)
- „Tühimõtteid liistule tõmmatavast” R.Ringvee (nr 12, lk 1673)
- „Eesti Vabariigi Kristlik Rahvaerakond 1919-1931” V.Hansen (nr 12, lk 1690)

- „Jõulud 1989” E.Saag (nr 12, lk 1705)

Kahel korral käsitletakse Uku Masingut (nr 9, lk 1269 ja nr 12, lk 1673). Rubriigis „Mõtteid ja märkmeid” ilmub Evald Saagi tekst, mis kutsub liituma kirikuga.

Eestlased, eestlane, kui sul ka raskemaks läheb, ära heida meelt. Liitu kirikuga, anna käsi, mitte mõttes, vaid tegelikult! Hoiu Õnnistegija lähedale. Alusta uuesti, sest teine loomine jätkub! (Saag 1989: 1705)

1990

Ühikuid: 4

Märksõnad: *teoloogia, kristlus, taara*

Esmakordselt leiab kristluse kõrvalt objektiivset käsitlust Taara usk (nr 10, lk 1410).

Et Taara meie rahvuslikes mõtteleandusis eriti XIX sajandil on olnud üsnagi oluline kuju ning jätkanud oma elu kuni tänapäevani, oh ehk sobilik nüüd lõpuks rahumeeli, sine ira et studio, püüda lähemalt selgitada tema sünni- ja arengulugu. (Viires 1990: 1410)

Ülejäänud tekstid kõnelevad kristlusest ja teoloogiast.

- „Kristlus, hambapasta ja saterkuub” J.Kaplinski (nr 10, lk 1427)
- „Humaansus ja religioon” P.Tillich (nr 12, lk 1674)
- „Paul Tillichist” M.Kivimäe (nr 12, lk 1680)

1991

Ühikuid: 1

Märksõnad: *teoloogia*

Eelnenud aastakäigule sarnaselt tähtsustatakse teoloogi Paul Tillichit. Ainsana ses kategoorias avaldatakse tema sulest pärit artikkel „Kristlik inimesepilt 20. sajandil” (nr 11, lk 1566).

3.1.6 Tulevikuteemad

1988

Ühikuid: 9

Märksõnad: *IME, demokraatia, autonoomia, suveräänsus*

Selle aastakäigu teemades on läbiv joon *demokraatia*, hõlmates ka majandusautonoomia idee. Kolmandas numbris ilmub Mati Tammelt artikkel „Ettepanek, mille toetamiseks pole veel võimalust” (nr 3, lk 360). Tamm arutleb IME käikulaskmise üle, mööndes, et üks oluline eeldus on täitmata.

Kuigi regionaalse majandusautonoomia ettepaneku elluviimine või selle teostamata jätmine puudutab kõigi Eesti elanike huve, pole neil, nende ridade kirjutaja kaasa arvatud, reaalselt võimalust asja otsustamises osaleda. Ei mõjuta otsust ka see kirjatükk. Kui arvestada, et juhtimisorganite tegevuses olulisi muutusi pole veel toimunud, siis võib ettepanek edasise käekäigu „musta stsenaariumi”, s.o. pessimistlikku varianti ennustada järgmiselt. (Tamm 1988: 360)

Aidata saab siin ainult ühiskonna valitsemise demokratiseerumine. (Tamm 1988: 365)

Pöördel ilmub Peet Kaselt kirjutis „Tühjadest laikudest demokraatias” (nr 3, lk 366), milles püütakse leida vastust eksistentsiaalse maiguga küsimusile.

- *Kumb on on tähtsam – kas sotsialism või demokraatia?*
- *Kas ühiskonda saab demokratiseerida tsentraliseeritud korras?*
- *Millised ohud varitsevad nõukogude demokratiseeruvat ühiskonda eeskju võtmisel kodanliku demokraatia printsiipidest?*
- *Miks pole meie ühiskonnas mitut parteid?*
- *Kas kuulumine NSV Liidu koosseisu on Eestile kasulik?*

Juunikuu numbris avaldatakse Hando Runneli kõnelus „Mis meist saab?” (nr 6, lk 786), mis peeti Oskar Lutsu muuseumis 29. veebruaril 1988. Runnel jõuab oma ühiskonna-arutlustega punkti, kust ilmneb tema skepsis isemajandamise idee suhtes.

Varasemalt, sotsiaaldemokraatliku mõtteviisi õitseajal oli rahvusküsimus kõikidel teoreetikutel tuttav, see oli läbitöötatud küsimus. Esimese maailmasõja järel siin maksvusele pääsenud „majandusliku marksismi” dogma on hävitanud selle traditsioonigi. Ja kui nüüd majandusmehed pakuvad uue ühiskonna projekti ainult majanduse uuendamise eesmärgil ja tasemel ega haara juurde teisi olulisi elu valdkondi, ühiskonna suhete valdkondi, siis see projekt ei vii meid mitte kuhugi. Sellepärast tuleb loota, et on julgust ja arukust seda projekti kasvatada ja laiendada kõikidele aladele. (Runnel 1988: 789)

Pöördel Uno Mereste „Isemajandamine. Autonoomia. Suveräänsus” (nr 6, lk 791). Selles sõrendusrohkes kirjatükis rõhutatakse Lenini poolt välja töötatud lahendust, et „NSV Liidu liiduvabariigid peavad oleme sõna otseses mõttes suveräänsed ja kõigi teiste vabariikidega, sealhulgas ka Vene NFSV-ga, võrdõiguslikud; suveräänsed ja võrdõiguslikud mitte sõnades, vaid tegudes”. Ka siin jõuab autor üldmainituga sisuliselt samale järeldusele.

Sedamööda, kuidas arutlusring laienes, sai mõnelegi osavõtjale selgeks, et üksnes majanduslike alluvus-, otsustus-, finantseerimis-, varustus-, ja turustussuhete teisiti korraldamine ei taga veel pääsu olukorrast, kuhu eesti rahvas on oma majanduse juhtimise või õigupoolest juhtimata jätmise tõttu langenud. On tarvis enamat. (Mereste 1988: 791)

1989

Ühikuid: 15

Märksõnad: *institutsioonid, riiklus, sõnavabadus, demokraatia, Eesti Kongress, ERSP, EKK, pluralism, IME, Rahvarinne, ühiskondlik-poliitiline olukord, EVV, kriitika, perestroika, NSVL, Moskva*

Vaadeldaval aastakäigul on teemade ring küllaltki monoliitne, põimides iseseisvuse, rahvaliidumised ja N.Liidu probleemi. Suurem osa kirjutajatest küsib, kuidas edasi minna, esitab oma kahtlused erinevate poliitikate suhtes ning spekulatsioonid võimalike tagajärgede üle. Ühiskonna protsesside arengud on Loomingus kronoloogiliselt jälgitavad. Aja möödudes mõisted selginevad ja küsimused täpsustuvad.

Otsa teeb lahti Enn Soosaar aasta esimeses numbris – „Kas Moskva võiks meile iseseisvust pakkuda?“ (nr 1, lk 98)

Kas on võimalik ette kujutada või koguni tekitada olukorda, kus Moskva pakub ise meile iseseisvust? Ehk teisisõnu: kas on võimalik huvide säärane ühitamine, et meie iseseisvus on Moskvale kasulik, vajalik kui meie staatuse jätkuv säilitamine liitriigi käsist ja jalust seotud osana. (Soosaar 1989: 98) [---] Aga kas säärane asjakäik meid lõppkokkuvõttes ikka rahuldab? Liitriigi võib meie kasulikkus Moskva silmis aegapikku kahaneda, kui määrame end lõputult taguma eritsooni või IME raudu. (Soosaar 1989: 101)

Kaks kuud hiljem arutleb Rein Taagepera oma artiklis „Kuidas impeeriumid lõpevad. Kas N.Liit on teel *common wealth*’i poole?” (nr 3, lk 395) Eesti ja N.Liidu tuleviku vahekorra üle.

Eestimaa Rahvarinne jõudis juba 1988. a. augustis selge väljajätmiseni, et sihiks on muuta N.Liit liitriigist (mida ta paberil on olnud) riikide liiduks, konföderatsiooniks, kus vabariikide suveräänsus on tegelikkuses kindlustatud sellega, et Liidust lahkumise protseduur on täpsustatud ja elluviidav. Pole üllatav, kui selline areng on pannud Moskva mõtlema, kas eestlased ei kavatse Liidust üldse lahkuda. Selles olukorras võib Moskva kaaluda kahe lahendusviisi vahel – kas panna eestlane teisiti mõtlema või kindlustada, et eestlased ei saa Liidust lahkuda, ükskõik mda nad ka ei mõtleks. 1988. a. sügisel ilmnes Moskvast tugevalt teine suund: liigume põhiseaduslikult rohkem unitaarriigi poole. (Taagepera 1989: 397)

Maikuu numbris ilmub Toomas Haugi intervjuu Tunne Kelamiga, pealkirjaks julge „Eesti Vabariik kui reaalsus” (nr 5, lk 646), kus räägitakse mitmetest poliitilistest probleemidest. Kohtab kriitikat kohalike poliitiliste ideede pihta.

Praegu näeme, kuidas järkjärguline tee, Moskva veenmine, et ühele rahvusprovintile on vaja avaramat autonoomiat, on ilmses ummikus. Antud kontekstis pole reaalselt lootust saada Moskvast näiteks tõelist majanduslikku iseseisvust. (Kelam 1989: 646-647)

Eestis, perestroika vaateaknal Lääne jaoks, on püütud luua muljet uut tüüpi edumeelse kompartei tekkimisest, mis samal ajal jätkab aga Moskva poliitikat teistes vormides. Selleks aitab kaasa Rahvarinne, mille juhtkond on suuremas osas sama partei liikmed, kuhu kuuluvad ka Interliikumise esindajad. Seda arvestamata ei saa me sündmusi õigesti hinnata. (Kelam 1989: 649)

Samas numbris teeb Mait Raun tugevat kriitikat IME aadressil, kuigi tekst on kirjutatud möödunud aasta lõpus („Ime allikad” nr 5, lk 671). Autor mainib ENSV ja N.Liidu vahelist liidulepingut, mis „olevat tagatis IME-le”.

Et hoiduda tulevikuvariantide vabast konkurentsist, tellis riik, niipea, kui hakkasid kasvama omariikluse-meeleolud, uuringud rahvusvahelise õiguse seisukohast mõttetu „isemajandava ENSV” jaoks. Kasutades huvi vähenemist majandusküsimuste vastu, varustati kontseptsioon tähekombinatsiooniga „IME”. (Raun 1989: 673)

Näib, et EKP, aga ka Rahvarinne võtavad IME ja liidulepingu oma tegevusplatvormi koostisosaks. (Raun 1989: 674)

Poliitilise avalikkuse tekkimist ilmestab Mart Nuti artikkel „Poliitika võimalustest” (nr 6, lk 822), mis ühtlasi tegeleb selle kriitikaga.

Nõrga demokraatiatraditsiooniga ühiskonnad on erinevalt demokraatiakogemusega ühiskondadest tugevalt isikukesksed, ideid seostatakse konkreetsete isikutega, mitte aga isikuid ideedega. Suurepäraselt näitasid seda ka valimised üleliidulisse Rahvasaadikute Kongressi. (Nutt 1989: 824)

Toomas Haug summeerib augustikuu Loomingus Eesti ühiskonnas toimunu. Rubriigist *Mõtteid ja märkmeid* „Mõtteid MRP viiekümnendal aastapäeval” (nr 8, lk 1137).

Viimase kahe aasta jooksul, augustist 1987 kuni augustini 1989, oleme seesmiselt läbi teinud vahest suuremgi muudatuse, kui oskame arvata. Oleme kahe aastaga taas läbi elanud arengu, mis esimesel korral võttis aega rohkem kui pool sajandit: rahvuslikust ärkamisest omariikluse künnisele. Rahvusliku identiteedi deklaratsioon, mis avaldus mitmekesistes vormides, kasvas kiiresti üle riikliku identiteedi deklaratsiooniks, mille kehastuseks on kümned ja kümned tuhanded Eesti Vabariigi kodanikud, kes kannavad taskus Kodanike Komiteede

registreerimistunnistusi. Romantilisest teisest ärkamisajast on jõutud väga kiiresti ja loomulikult omariikluse esimeste realiteetide aega. (Haug 1989: 1138)

Kaks kuud hiljem ilmub Rein Taageperalt MRP aastapäevaks valminud lepitav-pateetiline kirjutis „Eesti ja N.Liidu heanaaberlikest suhetest” (nr 10, lk 1423). See on lõpetatud värsiridadega.

*Armas eesti rahvas ja teised tublid eestimaalased!
Ainus hea mõisahärra on selline mõisahärra, kel pole mõisat.
Ainus hea tsaar on selline tsaar, kel pole võimu.
Ja ainus hea N.Liit on selline N.Liit, kuhu Eesti ei kuulu.*

Elagu Eesti ja N.Liidu heanaaberlikud suhted!
(Taagepera 1989: 1424)

Oluline on 29. septembril Loomingu toimetuses peetud ja novembrikuu numbris avaldatud vestlus „Eesti Kongressile mõeldes” (nr 11, lk 1528), millest võtsid osa Toomas Haug, Tunne Kelam, Indrek Teder, Mart Laar ja Arvo Valton. Asjaosalised kritiseerivad muu seas ENSV valitsust, IME-d, riikluse teooriaid. Viimaseid selgitab Indrek Teder.

Teise ja kolmanda vabariigi teooria on juriidiline perverssus. Teine vabariik tähendaks seda, et 1940. aasta okupatsioon oleks loonud Eestis riigi. See on võimatu. Kolmas vabariik tähendaks seda, et 16. novembril ENSV suveräänsusdeklaratsioon oleks loonud riigi. [---] Seesugused ebardteooriaid on tekkinud juba nii palju, et nad hakkavad mõjuma musta huumorina. Tahaksin rõhutada: Eestis on ainult üks suveräänne riik. Me saame rääkida üksnes Eesti Vabariigist ja tema kontinuiteedist. (Teder 1989: 1528)

Detsembrikuu numbris avaldatakse lisaks Juhan Talve mõtted Eesti Kongressist – „Eesti Vabariigi õigused püsivad muutumatutena” (nr 12, lk 1681). Püüdlused ja eesmärgid on seks ajaks konkretiseerunud.

Tõesti on aga vaja, nagu ka „Loomingu” vestlusringis rõhutatakse, võimalikult suurt osa eesti rahvast esindava Eesti Kongressi deklaratsiooni, kus tehakse maailmale teatavaks, et meie rahvas pole loobunud oma iseseisvusnõudest, mida kodumaal on pool sajandit lammatanud terrorirežiim. Tuleb viidata, et Eesti Vabariik juriidiliselt eksisteerib ja et Nõukogude okupatsioon ikka veel kestab; et okupatsiooniväed on vaja Eestist välja viia, sest nende siinviibimine pole eesti rahva tahe. (Talve 1989: 1684)

1990

Ühikuid: 14

Märksõnad: (sõna)vabadus, keel, Eesti Kongress, Eesti idee, Rahvarinne, kodakondsus, N.Liit, de jure, de facto, rahvusvaheline poliitika

Aasta esimeses numbris trükitakse viiel leheküljel paragrahve Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadusest, mida kommenteerib Hillar Randalu, rõhutades, et omal ajal peetud Eesti põhiseadust Euroopa demokraatlikuimaks. Lõpus esitab autor aktuaalse küsimuse (sõrendatud) „kuidas meie uut, neljandat põhiseadust ellu viia [?]” ning pakub välja kaks võimalust, ilmselgelt pooldades teist.

Teine tee on juba nüüd koguda ja registreerida täpsed andmed kõigi Eesti Vabariigi kodanike ja nende järglaste kohta. Seejärel kutsume nemad ühisele nõupidamisele ja esitame küsimuse, kas nad tahavad taastada seni üksnes de jure eksisteerivat Eesti Vabariiki ka de facto; kui nende enamik vastab sellele jaatavalt, siis fikseerime selle ka koosoleku protokollis ja saadame viimase koopiad: a) kõigile N.Liidu liikmeile teatega, et oleme lahkunud nende liidust, kuhu me de jure pole kunagi kuulunud ja b) kõigile neile, kes on Eesti Vabariiki

seni de jure tunnustanud, teatega, et palume neil enda tunnustamist ka de facto.
(Randalu 1990: 121)

Selle aasta tekstid ilmuvad enamasti rubriigis *Mõtteid ja märkmeid*, olles 2-3 lehekülje pikkused. Teemad on niisamuti poliitilised nagu möödunud aastal, eeskätt leiab palju kriitikat poliitiliste suundumuste pihta. Seda nii konkreetsel tasandil, mil kritiseeritakse Rahvarinnet, nt Ott Rauni „Eesti idee” (nr 4, lk 567) kui ka abstraktses mõttes, st viidatakse uue ärkamisaja poliitikute ebaeetilisusele. Viimasel puhul on heaks näiteks Olev Remsu „Põhimõttelagedus lipukirjaks” (nr 5, lk 707).

Ei, ma ei kutsu üles õiendama arveid, ma ei poolda füüsilist Nürnbergi. Ent üks moraalne Nürnberg peaks toimuma küll – sellelt ja tollelt härraks muutunud seltsimehelt tahaks pärida üht-teist tema mineviku kohta, eriti nendelt, kes praegu minevikus tuhnimise on kuulutanud ebadelikaatseks, ebakonstruktiivseks ja poliitiliseks võhikluseks. (Remsu 1990: 708)

Arutletakse nn Eesti idee üle.

- „Eesti idee” O. Raun (nr 4, lk 567)
- „Firmamärk „Eesti”” M. Raun (nr 8, lk 1137)
- „Suurejooneline idee” A. Herkel (nr 11, lk 1546)

Meie Eesti idee on enamasti olnud ühetaoliselt hall ning ilmetu [---]. Hurda ajast saadik on korratud ühtsama iseenesest ebaoriginiaalset mõtet, et oleme arvult aga väikesed ja saame vaimult suureks. Esmajoones on see muidugi rahvuse alaväärsuskompleksi kanaliseerimine. Mõni „sinisilmseks” sõimatud aatemees on Hurda üleskutse järgi õnneks ka talitanud – näiteks Jaan Tõnisson ja Tunne Kelam. (Herkel 1990: 1547)

Oluline on märkida Kalev Katuse ja Toivo Mängeli teadusliku tooniga artiklit „Kodakondsus – neitsi või lõbutüdruk” (nr 7, lk 976), milles antakse edasi poliitikute

vaateid kodakondsusele ning tutvustatakse kodakondsusega seotud demograafilisi probleeme.

1991

Ühikuid: 7

Märksõnad: riiklus, sõnavabadus, demokraatia, Eesti Kongress, Interrinne, pluralism, ühiskondlik-poliitiline olukord, kriitika, NSVL probleemid, eesti keel, rahvus, eetika

Kirjutised ilmuvad taas peajasjalikult rubriigis *Mõtteid ja märkmeid*, olles enamasti skeptilised, murelikud, kriitilised, nukradki. Endiselt on tajutav küsimus „kuidas edasi?“, ent puuduvad entusiasmi ja valikuvariandid.

- „Jumalate hämarusest“ R.Kilgas (nr 2, lk 265)
- „Mure“ R.Karelson (nr 4, lk 562)
- „Liikuv ühiskond“ B.Pilvre (nr 5, lk 675)
- „Häbi“ O.Imelik (nr 7, lk 988)
- „Ettevaatust, fanatism!“ O.Remsu (nr 9, lk 1280)

Millega toidab Eesti oma vaimu täna ja homme? [---] Vabadus? Ons kohatu küsida, millega asendame vabaduspaatose jahtumist tulevases argipäevas? Noortele pole pakkuda muud aadet peale töö ja äri rikkaks saamise. Poolele eesti rahvast – pensionäridele ja keskea ületanutele – pole lubada sedagi. (Kilgas 1991: 265)

Samas lükkab Barbi Pilvre oma artiklis „Liikuv ühiskond“ (nr 5, lk 700) teatavas mõttes eelpool kirjeldatu ümber.

Praegu on inimest ühiskonnale vaja kõige avaramas tähenduses. Üksikisikust võib sõltuda põhimõtteliselt väga palju. Probleemid on tõelised elu ja surma küsimused. Ühiskondlikus kaoses peitub tohutult võimalusi, sest ebakindlus on

iseenesest äärmiselt loov seisund. Raskused panevad inimeste ajud liikuma ja nad muutuvad leidlikuks.(Piltre 1991: 701)

Olaf Imeliku arutlust „Häbi” (nr 7, lk 988) on võrreldav aastataguse Olev Remsu kirjutisega (vt Looming 1990, nr 5, lk 707). Autor arutleb nõ pooli vahetanud inimeste eetikatundest. Arutlus on kirjutatud möödunud aasta juulis.

Eetikat puudutab Olev Remsu sellegi aasta artikkel „Ettevaatust, fanatism!” (nr 9, lk 1280), milles kirjeldab kokkupuuteid Interliikumisega, manitsedes eestlasi fanatismi eest.

Esiteks, 19. juunil sai lõplikult selgeks, et Savisaar on võimumaias, tema eetika ja südametunnistus ei keela tal kasutamast fiiirerite kavalusi. [---] Eksisid toonased intermarssijad, 19. juunil eksisid nii savisaarlased kui ka nende vastased.

Hoidugem poliitikuist, kes fanatismi omakasupüüdlilikult üles kütavad, olgu nad mis tahes erakonnast, meeldigu meile nende suundumus või mitte. (Remsu 1990: 1280)

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

4.1 Järeldused

Kuidas muutus ajakiri Looming aastatel 1979-1991?

Milline oli neil aastail ajakirjas avaldatud proosa ja publitsistika vahekord?

Võib järeldada, et perestroika ei jätnud Loomingut puudutamata (ega ka vastupidi). Esimene väide on põhjendatav sellega, et kuni 1986. aastani publitsistika osakaal tõusis, kui proosa osakaal langes. Edasi on täheldatav vastupidine tendents. Kliimaks jääb pidama 1990. aastal, mil ilmub rekordarv tekste. See on seletatav erakordselt suure ühiskonna poolse infovajadusega (1989 a. tekkis 151, 1990 a. 135 uut väljaannet; keskmine eestlane luges regulaarselt 11 ajalehte ja ajakirja).

Millistes kategooriates kirjutati aastal 1980, 1986, 1988, 1989, 1990 ja 1991?

1980. aastal puudutati võrdselt nii ideoloogilist kui kirjanduslikku temaatikat. Perestroika-aastal 1986 ideoloogia kaal vähenes, kirjanduse kaal kasvas (osalt kindlasti Tuglase sünniaastapäeva tõttu); esmakordselt, küll tagasihoidlikult, käsitleti tabuteemasid.

1988 märgib hüppelist tabuteemade esile kerkimist: käsitlused ja dokumendid okupatsioonist ning ajaloo interpreteerimisest, tagasivaated vabariigi aega, pagulaskirjandus, ka religioon ja arutlused demokraatiast. Aastatel 1988-1991 kirjutamisteemade kategooriad enam ei muutunud. Küll on 1989-1990 eriliselt aktuaalsed Eesti tulevikku puudutavad teemad, mis siiski ei ületa osakaalult retrospektiivseid teemasid.

Aktiivseim pagulaskirjanduse käsitlemine toimus 1990. aastal, mil vähenesid retrospektiivid vabariigiaega. 1991 märgib kirjandusteemade taastumist, suhteliselt sagedaseks jääb enne-sõjaaegsetest teemadest kirjutamine. Sel aastal avaldatakse ka rekordiline hulk teaduslik-teoreetilisi tekste.

Milline oli aastatel 1988-1991 minevikku ja tulevikku orienteeritud publitsistlike tekstide vahekord?

Tulevikuteemad kerkisid eriliselt esile alates 1989. aastast, mil sai võimalikuks poliitilisi nõudmisi täpsemalt väljendada. Looming oli üks tähtsamaid kodanike komiteede liikumise ja EV restitutsiooni ideoloogia foorumeid. Sellega avaldas ta poliitilise avalikkuse arengule väga olulist mõju.

Kuidas käsitleti erinevatel perioodidel tabusid?

Käesolev uurimus tõestab, et erinevatel perioodidel käsitleti ühiskonnas tabusid erineval viisil. Tabu mõiste üle aitavad arutleda kaks võtmeküsimust: *kas räägitakse?* ja *kuidas räägitakse?* Tabu tuleb vaadelda alati võrdluses varasema ajaga. Võtame näiteks 1986. ja 1988. aasta tabu kategooriad. 1986. aastal tuli kõne alla retrospektiiv vabariigi aega ning pagulaskirjandus, 1988. aastal lisandus N.Liidu kriitika ja religioon. Oluline on tõdeda, et enne 1988. aastat tabuteemadel kirjutati. Küsimus on kuidas, mil määral? Kindlasti teistmoodi kui hiljem. Kitsam oli nii teemadespekter kui väljendusvahendite vabadus. Alates massiliikumiste perioodist kadusid tabu piirid, kuigi nüansiti kohtab ka siin eri-aastakäikudel erinevusi. Võib öelda, et ainus kategooria, mille tekstid enim muutusid, on *tabu B* ehk *Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni*. Mida aeg edasi, seda selgepiirilisemaks, konkreetsemaks, julgemaks muutus hinnang ajaloo protsessidele, eesotsas II maailmasõda, 1940. aasta ja NSVL. 1988. aastal öeldi välja, mis on tabu.

Mõnedki konventsionaalsed ajaloomüüdid on viimasel ajal tõevalgusse toodud. Üks, Eesti uusima ajaloo seisukohalt kardinaalne, on jäänud endiselt tabuks: 1940. a. pöördesündmused. (Nirk 1988: 830)

1989. aasta tekst sisaldab juba fakte, mida tänini kehtivaks peetakse.

Varahommikul, 17. juunil 1940. a. algavad NSVL sõjajõud Eesti Vabariigi territooriumi totaalset okupeerimist. Okupeerimine viiakse lõpule 21. juunil s.a.,

mil NL sõjajõudude aktiivsel toetusel ühtlasi ametisse säetakse nn. rahvavalitsus.
(Taska 1989: 240)

4.2 Diskussioon

Arvukate Loomingu numbrite puhul, eriti alates massiliikumise perioodist, on täheldatav teatud teemade metoodiline käsitlemine, nii et kogu eksemplar on pühendatud ühe teemadeansambli arendamisele, nt Tšehhi, Soome, Leedu teema, kuid ka Eesti võimalikku tulevikku koondavad tekstid (IME, rahvusküsimus, suveräänsus). Tähelepaneku üheks etaloniks on 1988. aasta maikuu number, kus ilmus järjest lühikesi Eesti Vabariigi aega rehabiliteerivaid kirjutisi erinevaist valdkonnist. Asjaolu kinnitab peatoimetaja Andres Langemets 1989. aasta artiklis „Vabast loomingu ja Loomingu vabadusest“.

Nagu kogu mullune aasta, nii ei pakkunud „Loomingi“ oma lugejaile just palju põhimõtteliselt uut. Oleme toonud rahvani tema ununemakippuvat ajalugu, eeskätt selle mahasalatud poolelt, oleme aidanud trükki imekombel säilinud mälestusi, julgustanud eelarvamusvabu ja isikupäraseid mõtlejaid, oleme ka jõudumööda püüdnud tutvustada eesti kirjandust ja ühiskondliku mõtet, mis on sündinud paguluses. Neis püüdlusis on lugejad ajakirja väga palju toetanud, seda näitab kas või tänavuseks kolmandiku võrra tõusnud tiraaž. (Langemets 1989: 123)

On märkimisväärne, fenomenaalne, kuidas nõukogulik ideoloogiline pais, mis oli pool sajandit ennast toitnud ja kontrollinud, hakkas ühel hetkel lagunema, kuidas kultuuriajakirjanduses kõik need aastad peidus olnud demokraatlik poliitilis-ühiskondlik mõte sai võimaluse rambivalgusesse astuda. Kahtlemata oli Looming selle mõtte üks eesrindlikumaid kandjaid ja levitajaid.

Üks võimalik töö edasiarendus võiks keskenduda Loomingus avaldatud totalitaarse teksti müütidele; uurida, millised olid erinevatel ajajärkudel domineerivad müüdid. Antud tööst

võib järeldusi teha vaid 1980. aasta ja 1986. aasta tekstide põhjal, kuid edasiarendus võiks uurida tervet nõukogude perioodi – totalitaarne avalik tekst kultuuriajakirja näitel.

Käesoleva uurimuse luubi alla ei mahtunud suhteliselt ulatuslik *teooria* osa. See oleks teine potentsiaalne uurimissuund. Kuidas kulges Loomingus teaduslik/filosoofiline mõtte poole sajandi vältel? Mis hetkel maailmavaated avalikult pörkusid? Ehk leiaks siis tee taasärkamise perioodil tutvustatud ideede algallikateni? Kuidas käsitati eri aegadel selliseid mõisteid nagu *vabadus* või *demokraatia*?

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida, kuidas muutus ajakiri Looming aastatel 1979-1991. Perioodivalik on põhjendatav ühiskonnas toimunud arvukate muutustega, alustades venestamispoliitikaga, lõpetades iseseisva riigi sünniga. Selleks paigutati 1980., 1986., 1988., 1989., 1990. ja 1991. aastal avaldatud 502 publitsistlikku teksti üheksasse kategooriasse, millest lähemalt uuriti kuut. Lisaks fikseeriti tosina aasta vältel avaldatud proosa ja publitsistika tekstide vahekord. Suurel määral keskenduti tabuteemadele, kuna muutusi on hõlpsaim defineerida just tabu kaudu. Tabu käsitati kui tekste, mille avaldamine poleks varem kõne alla tulnud – seda eesotsas ühiskonnas domineerinud poliitika tõttu. Loomingusse ilmusid tabud jõuliselt 1988. aastast, moodustades sel ja järgneval, 1989. a ligi kaks kolmandikku ajakirja publitsistika-osast.

Uurimuse tulemustest võib järeldada, et Looming tegi 1980ndatel aastatel läbi transformatsiooni harilikust kirjandusalmanahhist ajaloolise ja poliitilise tõe kuulutajaks, massiliikumiste ajajärgu üheks võtmeinformaatoriks. Erinevused olid juba venestamis- ja perestroikaegses tekstis: avaldati mõningaid tabutekste, ideoloogiline tekst oli mõnevõrra „vabam”. Massiliikumise perioodil oli määrav roll publitsistikas avaldatud tabuteemadel, mis olid hakanud asendama varem ilmunud totalitaarset teksti. Muutus ajakirja funktsioon. Tagaplaanile langes traditsiooniline kirjanduskriitika, esile kerkisid tulevikuteemad ehk diskussioonid Eesti võimalikust edasisest käekäigust. Funktsiooni muutusi kinnitavad ka suured kõikumised tiraažis. 1987. aastal oli trükiarv 21 000, kaks aastat hiljem 32 000, 1991. aastal 10 000. Koos trükiarvu vähenemisega vähenes ka ajakirja tähtsus.

Looming tegi läbi muutused traditsioonilisest kirjandusajakirjast eesti identiteedi taastootjaks, olles kõrghetkel olulisimaid demokraatliku idee levitajaid. Taasiseseisvuse ning paljude uute väljaannete sünniga ennistus ajakirja literatuurne suund ning Looming kadus uue ajastu žurnalistika virvarri.

SUMMARY

Changing *Looming* 1979-1991

The aim of this thesis was to analyze changes in Estonia's leading literature journal *Looming* in 1979-1991. The dozen years were picked due to various colossal changes in the society during the period, from Russification to re-independence. Changes in *Looming* were observed by analyzing 282 articles from 1980, 1986 and 1988-1991, also the balance between articles and prose texts. The concept of taboo holds a key role in this reasearch as there was no freedom of speech in the Soviet Union. Therefore certain topics, people and phenomenons were forbidden in the public text. The articles analyzed were placed in nine categories, six of these were examined more thoroughly.

A major conclusion is that the status of *Looming* changed from a traditional literature journal in early eighties to a key developer and spreader of democratic thought in the end of the decade. *Looming* also played a huge part in reconstructing Estonia's and estonians' identity by publishing a fair amount of texts which had previously been considered as taboo. In 1991 the print-run decreased drastically, the reason for that is believed to be the birth of numerous new journalistic publications, as well as lack of resources, and transformations in the functions of the media.

Kasutatud kirjandus

- Graf, M., jt. (2007). *XX sajandi kroonika: IV osa 1981-2000*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus
- [Hoyer](#), S., [Lauk](#), E., Vihalemm, P. (1993). *Towards a Civic Society: The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism*. Tartu: Nota Baltika ltd.
- Kalits, J. (1982). *Ülikooli komsomoli neli aastakümnet*. Tallinn: Kommunist.
- Karjahärm, T., Sirk, V. (2007) *Kohanemine ja vastupanu*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda
- Lauristin, M., Vihalemm, P. (2008). *Keel ja kirjandus nr 1: Kultuuriajakirjad sotsioloogi pilguga*.
- Lõhmus, M. (1997). *Akadeemia nr 9: Sovetlikust postsovetlikuks*
- Lõhmus, M. (2002). *Akadeemia nr 9: Avaliku teksti transformatsioon Eestis*
- Lõhmus, M. (2003). *Keel ja Kirjandus nr 2: Avalik tekst ja nõukogude repressiivne avalik tekst*
- Lõhmus, M. (2004). *Akadeemia nr 4: Avalikud tekstid totalitaarses ühiskonnas*
- Vihalemm, P (2004). *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004*. Vihalemm/toimetaja. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Laar, M., Ott, U., Endre, S. (1996) *Teine Eesti*. Tallinn: Meedia- ja kirjastuskompanii

Töös viidatud Loomingu artiklid

- Andresen, N. (1980). *Looming nr 1: J.Barbaruse hommik ja keskpäev*
- Andresen, N. (1988). *Looming nr 1: Üle rusu*
- Arak, A. (1989). *Looming nr 1: Rekonstruktsioon*
- Audova, P. (1988). *Looming nr 12: Rahvuslusest ja usust*
- Bronštein, M. (1986) *Looming nr 1: Majanduslikud otsingud. Saavutused ja probleemid*
- Eelmäe, A. (1991). *Looming nr 10: Kirjutamise kirge ei võta mult miski*
- Ehala, M. (1988). *Looming nr 11: EKP keelepoliitikast aastail 1978-1987*

- Einsen, F. (1991). *Looming nr 7: Kakskümmend aastat Tõnismäel*
- Erm, V. (1991). *Looming nr 8: Ants Laikmaad mälestades*
- Gailit, K. (1991). *Looming nr 1: August Gailitit meenutades*
- Hain, J. (1986). *Looming nr 2: Kunst Tuglase kodus*
- Hain, J. (1990). *Looming nr 3: Wiiralti-etüüde*
- Hain, J. (1991). *Looming nr 11: Rasmus Kangro-Pool – elu ja moraal*
- Hansen, V. (1989). *Looming nr 12: Eesti Vabariigi Kristlik Rahvaerakond 1919-1931*
- Haug, T. (1988). *Looming nr 1: Eesti kirjandus paguluses , nr 3: Ühest kultuuriloo tabust; nr 8: Intervjuu Peeter Puidega; nr 9: Jaan Tõnisson ja Konstantin Päts*
- Haug, T. (1989). *Looming nr 8: Mõtteid MRP viiekümnendal aastapäeval*
- Heinapuu, A. (1990). *Looming nr 9: Tulimulla nelikümmend aastakäiku korraga: siin ja praegu*
- Herkel, A. (1990). *Looming nr 11: Suurejooneline idee*
- Hint, M. (1988). *Looming nr 4: Tabud ja eufemismid; nr 5: Eesti Vabariik ja Eesti keel*
- Hurt, J. (1989). *Looming nr 7: Mõni sõna meelde-halgatamises, perrä-mõtlemises ja meelen-pidämises*
- Ilmjärv, M. (1991). *Looming nr 2: Soome raadio eestikeelsed saated*
- Imelik, O. (1991). *Looming nr 7: Häbi*
- Ipsberg, K. (1990). *Looming nr 10: Katkendeid mälestustest*
- Issak, F. (1980). *Looming nr 2: Viimane vestlus Epp Kaiduga*
- Jaanson, K. (1990). *Looming nr 7: See kummaline eestlane*
- Jurenito, J. (1986). *Looming nr 3: Märt Laarman 1896-1979*
- Kaagjärv, L. (1988). *Looming nr 12: Kristlus, ristiusk ja jõulud*
- Kaalep, A. (1989). *Looming nr 9: Piiblist ja ei miskist muust*
- Kalda, M. (1991). *Looming nr 5: Kärner kitseks „Loomingu” aias*
- Kalm, M. (1988). *Looming nr 5: Eesti Vabariigi kogemusest ehituskunstist*
- Kaplan, J. (1990). *Looming nr 12: Pildikesi Siberi sunnitöölaagrist*
- Kaplan, J. (1991). *Looming nr 12: Leerid kahe lipu varjus*
- Karelson, R. (1991). *Looming nr 4: Mure*
- Karro, H. (1989). *Looming nr 8: Soomepoiste rügemendis*
- Kasekamp, A. (1991). *Looming nr 8: Vabadussõjalaste liikumine*

- Kask, P. (1988). *Looming nr 3: Tühjadest laikudest demokraatias*
- Katus, K., Mängel, T. (1990). *Looming nr 7: Kodakondsus – neitsi või lõbutüdruk?*
- Kaugver, R. (1988). *Looming nr 5: Vorkuta, postkast 223/1*
- Kiin, S. (1989). *Looming nr 2: Eestlane maapaos; nr 4: Väliseestlane Soomes; nr 10: Mälestus olen ma ise möödunud*
- Kiivit, J. (1988). *Looming nr 12: Kirikupühad Eestimaal*
- Kilgas, R. (1991). *Looming nr 2: Jumalate hämarusest*
- Kivimaa, A. (1986) *Looming nr 3: Friedebert Tuglas, eurooplane*
- Kolk, R. (1988). *Looming nr 6: Kuidas pagulaskirjanik kirjutab*
- Kross, J. (1989). *Looming nr 7: Kirjandus kahel rannal*
- Kruus, H. (1988). *Looming nr 4: Mälestusi*
- Kruus, O. (1990). *Looming nr 9: Pagulaskirjanduse kodumaa-teelt*
- Kulli, J. (1991). *Looming nr 12: Bernhard Linde ja „Varrak”*
- Kuningas, O. (1990). *Looming nr 7: Kultuuriloolisi kilde Valga ja Narva laagrist 1950-1952*
- Kuuli, O. (1980). *Looming nr 6: Ajastu peegel*
- Köörna, A. (1980). *Looming nr 8: Majandamise keerdsõlmed*
- Küng, A. (1989). *Looming nr 6: Rootsi ja Baltikum*
- Laaban, I. (1991). *Looming nr 8: Uusi valgusvihke ühiskonnale ja kultuurile*
- Laar, M. (1986). *Looming nr 12: Tuglas, ajalugu ja „Ado Grenzsteini lahkumine”*
- Laar, M. (1988). *Looming nr 5: Mõtteid Eesti Vabariigist; nr 9: Jaan Tõnisson ja Konstantin Päts*
- Laar, M. (1989). *Looming nr 3: Jakob Hurt ja meie*
- Laar, M. (1990). *Looming nr 4: Jüri Uluots aastal 1944*
- Laas, J. (1980). *Looming nr 4: Tööst ja töötegemisest koguhõive piiril; nr 7: Rahva tõsivarast*
- Laasi, E. (1991). *Looming nr 2: Eesti riigijuhid mõistavad enda üle kohut; nr 8: N.Liidu Eestis asuva lennuväe tegevusest Talvesõjas*
- Laidre, M. (1988). *Looming nr 4: Mõtteid Eesti ajaloost*
- Leets, G. (1989). *Looming nr 7 & nr 8: Kuusteist aastat Siberis*
- Lembra, V. (1989). *Looming nr 1: Skaut Villem Lembra mälestused Vabadussõjast*

- Liiv, T. (1986). *Looming 5: Arno Vihalemm luuletajana*
- Liiv, T. (1989). *Looming nr 1: Bernhard Kangro kirjanikuna*
- Liiv, T. (1991). *Looming nr 8: Infernaalne Gailit*
- Liivak, J.-R. (1988). *Looming nr 6: Mälestusi käidud eluteest*
- Liivaku, U. (1988). *Looming nr 5: Eestikeelne ajakirjandus*
- Maandi, H. (1988) *Looming nr 10: Eesti Vabariigi Rahvuskomitee ja Otto Tief*
- Maas, A. (1989). *Looming nr 6: Eesti Asutava kogu kogemusest*
- Malin, I. (1988) *Looming nr 11 & nr 12: Mälestusi 1943-1946*
- Malin, I. (1990). *Looming nr 12: Unenäoline 1953*
- Medijainen, E. (1991). *Looming nr 8: Afo Birgi lugu*
- Mereste, U. (1988). *Looming nr 6: Isemajandamine. Autonomia. Suveräänsus*
- Muru, K. (1990). *Looming nr 5: Paar laastu palimpsesti*
- Mäger, M. (1989). *Looming nr 2: Ristiinimese teekond. Artur Adson*
- Mägi, A. (1989). *Looming nr 7: Eesti kirjandus välismaal 1944-1989*
- Mälk, H. (1990). *Looming nr 3: Minu isa August Mälk*
- Mänd, O. (1988). *Looming nr 9: Jaan Tõnisson perioodil 1934-1938*
- Nirk, E. (1988). *Looming nr 5: Kirjandus omariikluse perioodil; nr 6: Juhuslikud eksitused?*
- Nirk, E. (1990). *Looming nr 5: Bernhard Kangro hilisromaanidest*
- Nutt, M. (1989). *Looming nr 2: Homo sovieticus 'e sündroom*
- Nutt, M. (1990). *Looming nr 9: Kollaboratsioonism*
- Oja, A. (1991). *Looming nr 7: Ilmar Laabani luule algatuslikkus*
- Paul, T. (1989). *Looming nr nr 9: Uku Masing kui teoloog ja religioonifilosoof*
- Pilvre, B. (1991). *Looming nr 5: Liikuv ühiskond*
- Pinn, V. (1986). *Looming nr 5: Ekstensiivpedagoogika ja tulevikuharidus*
- Pinn, V. (1988). *Looming nr 8: Inimene ja inimene*
- Puide, P. (1989). *Looming nr 11: Viis komplikatsiooni*
- Randalu, H. (1990). *Looming nr 1: Eesti Vabariigi põhiseadus*
- Rannut, M. (1989). *Looming nr 5: Šovinismilainetest*
- Raun, M. (1989). *Looming nr 5: Ime allikad*
- Raun, M. (1990). *Looming nr 8: Firmamärk „Eesti”*

- Raun, O. (1990). *Looming nr 4: Eesti idee*
- Remsu, O. (1990). *Looming nr 5: Mida arvata statistikast?*
- Remsu, O. (1991). *Looming nr 9: Ettevaatust, fanatism!*
- Riismaa, T. (1990). *Looming nr 4: Süüdimatud*
- Ringvee, R. (1989). *Looming nr 12: Tühimõtteid liistule tõmmatavast*
- Ristikivi, K. (1989). *Looming nr 6: Viimne vabadus*
- Ristlaan, R. (1980). *Looming nr 7: Mõteldes neljakümneaastase Nõukogude Eesti kultuurist*
- Ristlaan, R. (1986). *Looming nr 9: L.Koidula mälestuspäev*
- Roos, J. (1988). *Looming nr 5: Minu raamatukogu saatus*
- Roos, J. (1989). *Looming nr 7: Jakob Hurt Otepääl*
- Rummo, P.-E. (1986). *Looming nr 12: Heti Talviku hilisluulest*
- Rumor, K. (1986). *Looming nr 9: Kirjad kodustele*
- Rumor, K. (1988). *Looming nr 8: Augustist augustini*
- Runnel, H. (1988). *Looming nr 6: Mis meist saab?*
- Ruutsoo, R. (1988) *Looming nr 2: Eduard Laaman 1888-1946; nr 5: Kuidas mäletada üht ajastut?*
- Saag, E. (1989). *Looming nr 12: Jõulud 1989*
- Saar, A. (1980). *Looming nr 12: Küsimusi Ants Saarele*
- Saar, A. (1986). *Looming nr 3: Suvepuhkuse ajal; nr 5: Dialoogi iseendaga*
- Soosaar, E. (1989). *Looming nr 1: Kas Moskva võib meile iseseisvust pakkuda?; nr 9: Piibel ja aeg*
- Susi, A. (1989). *Looming nr 2: Eesti vabariik meie rahva ajaloos; nr 3: Jüri Uluotsa katse Eesti iseseisvust taastada*
- Susi, A. (1990). *Looming nr 2: Mis on meile maksma läinud okupatsioon?*
- Säärits, A. (1980). *Looming nr 6: Mait Metsanurk ja ta ühiskondlik-poliitilised näidendid*
- Synkiewicz, S. (1989). *Looming nr 12: Rahvusküsimuse mütologiseerimine nõukogude ideoloogias*
- Zetterberg, S. (1991). *Looming nr 2: Soome-Eesti poliitilised suhted 1918-1940*
- Zilliacus, J. (1989). *Looming nr 5: Eesti suved*

- Taagepera, R. (1989). *Looming nr 3: Kuidas impeeriumid lõpevad. Kas N.Liit on teel commonwealth'i poole? nr 4: Jüri Kuke juhtum; nr 5, nr 10: Eesti ja N.Liidu heanaaberlikest suhetest*
- Talve, I. (1989). *Looming nr 7: Kirjandus ja poliitika*
- Talve, I. (1990). *Looming nr 11: Mõtteid pagulaskirjanduse teest ja tulevikust*
- Talve, J. (1989). *Looming nr 12: Eesti Vabariigi õigused püsivad muutumatutena*
- Tamm, M. (1988). *Looming nr 3: Ettepanek, mille toetamiseks pole veel võimalust*
- Tarvel, P. (1989). *Looming nr 10: Peeter Tarveli kirjad Siberist*
- Taska, A. (1989). *Looming nr 2: Enesemääramisõigusest rahvusmõrvani – Nõukogude Liidu sõnad ja teod Eesti Vabariigi ja rahva suhtes*
- Teder, I. (1989). *Looming nr 11: Süü*
- Teder, I. (1990). *Looming nr 2: N.Liidu agressiooniga Eesti Vabariigile tekitatud kahjude hüvitamisest*
- Toynbee, A. (1989). *Looming nr 9: Kristlus ja kultuur*
- Tulnola, H. (1990). *Looming nr 1: Mälestusi Johannes Vares-Barbarusest*
- Tulnola, H. (1991). *Looming nr 7: Punaväes ja Saksa sõjavangis*
- Tust, J. (1980). *Looming nr 7: Komsomolikomitee sekretär*
- Tuulik, H., Valge, J. (1989). *Looming nr 7: Otto Strandman 1875-1941*
- Uibo, U. (1988). *Looming nr 10: Inimesega*
- Uluots, J. (1990). *Looming nr 6: 1940. a. juuni- ja juulikuusündmused Eestis*
- Uustalu, J. (1988). *Looming nr 7: Mälestusi*
- Valge, J. (1991). *Looming nr 9: Majandussillast Euroopa osaks*
- Walter, H. (1988). *Looming nr 10: Jüri Vilms – Eesti iseseisvuse „Grand Young Man”*
- Walter, H. (1989). *Looming nr 2: 24.veebruar 1918; nr 8: Kindral Johan Laidoner*
- Walter, H. (1990). *Looming nr 1: Jüri Uluots 1890-1945; nr 8: Põlvkonnad vabadusvõitluses*
- Walter, H. (1991). *Looming nr 9: Kaks dokumenti Suvesõjast*
- Veispak, T. (1988). *Looming nr 8: Ajaloolase eetikast*
- Veispak, T. (1990). *Looming nr 9: Ajalooteadusest kui venestuse ideoloogia kandjast (1944-1952)*
- Vihalemm, R. (1990). *Looming nr 8: Märter Jüri Kuke eluvaatest*

- Viires, A. (1988). *Looming nr 5: Eesti Rahva Muuseum. Rahva- ja muinasteadus*
- Vinkel, A. (1980). *Looming nr 10: August Mälk romaanikirjanikuna*
- Vinkel, A. (1990). *Looming nr 3: Kirjanikutöö Mälari kaljul*
- Visnapuu, H. (1989). *Looming nr 1: Kõne New Yorgis 1949*
- Wuolijoe, H. (1990). *Looming nr 5: Kirjad Jaan Tõnissonile*

LISA. Publitsistlike tekstide liigitusi

Aastakäik 1980:

- **Ideoloogia** (töö, revolutsioon, 1905, 1917, 1940, Lenin, progress, kommunistid, Ülemnõukogu presiidium, EKP, komsomol, Suur Isamaasõda, klass, statistika, revolutsioonilised kirjanikud)

- nr 1:** N.Andresen „J.Barbaruse hommik ja keskpäev”, lk 118;
V.Gross „Mõisad põlevad...”, lk 126
- nr 2:** F.Issak „Viimane vestlus Epp Kaiduga”, lk 234
- nr 3:** E.Raska „Hälbiv käitumine”, lk 407
- nr 4:** J.Laas „Tööst ja töötegemisest koguhõive piiril”, lk 543;
H.Luik „Pole olemas tühiseid asju”, lk 576
- nr 6:** „ENSV 40”, lk 755;
O.Kuuli „Ajastu peegel”, lk 842;
K.Toom „Kunstiansamblite päevilt”, lk 851;
N.Andresen „Kirjandus Suures Isamaasõjas”, lk 860;
A.Säärits „Mait Metsanurk ja ta ühiskondlik-poliitilised näidendid”, lk 865
- nr 7:** R.Ristlaan „Mõteldes neljakümneaastase Nõukogude Eesti kultuurist”, lk 899;
J.Tust „Komsomolikomitee sekretär”, lk 989;
J.Laas „Rahva tõsivara”, lk 1002
- nr 8:** A.Köörna „Majandamise keerdsõlmed”, lk 1137;
A.Jaaksoo „Meenutusi ja muud ühe juubeli puhul ehk Holger Pukk 60”, lk 1166
- nr 9:** L.Kopso „Kriitika tasakaal”, lk 1330
- nr 10:** E.Plotnik „EKP programmilised seisukohad kultuuri alal 1920.-1940. a.lk 1414;
M.Bronštein „Põllumajandus”, lk 1420;
M.Reinold „Oskar Ugart vene kirjanduse tutvustajana”, lk 1432
- nr 11:** L.-M. Kask „Kihelkondlikke asjaarmastajamõlgutusi turvalisusetarbust ja omanäolisusest”, lk 1633
- nr 12:** „Küsimusi Ants Saarele”, lk 1741

- **Teooria** (abstraktne, filosoofia, idee, kunsti- ja kultuuriteooria, psühholoogia, teadus)

- nr 1:** Ü.Matjus „Küsitavaks kunst”, lk 103
- nr 2:** B.Bernstein „Jüri Arrak. Mängud puu ümber”, lk 254
- nr 3:** J.Mineralov „Kunstilisest jäljendamisest”, lk 428
- nr 5:** A.Pork „Varjatud seadused” ajalooseadustes”, lk 697
- nr 9:** H.Roots „Fakti mõistest ajalooteaduses”, lk 1304;
J.Kaplinski „Eksimine on inimlik”, lk 1311
- nr 11:** T.Varrak „Kunstist teaduseks”, lk 1568;

22

11

- H.Runnel „Mõõk ja peegel”, lk 1575
- nr 12:** H.Keres „Juhus ja suured arvud”, lk 1728;
H.Eelsalu „Väikeste arvude seadus”, lk 1737;
Z.Osiński „Grotowski maailmanägemine ja Laboratoorium”, lk 1761
- **Kirjandus** (*autorid, proosa- ja luuleaastad, kokkuvõtted, ülevaated, analüüs, tõlkekirjandus, regivärss, teater, biograafia, eesti keel, väliskirjandus*)
- nr 1:** V.Vahing „Mehest on raskem kirjutada kui merest”, lk 114
- nr 2:** L.Rommelgas „Monoloog Jaan Krossi asjus”, lk 263;
M.Mutt „Proosaimpressioone 1979”, lk 269
- nr 3:** E.Hiir „Mõeldud mõtteid”, lk 402;
A.Kaalep, P.-E. Rummo „Kahekesi luuleteral”, lk 415
- nr 4:** J.Eilart „Erni Krusten eesti loodumurekirjanduse arenguloos” lk 554;
E.Soosaar „Tõlkekirjandus 1979”, lk 564
- nr 5:** J.Talvet „Troobid troopikas”, lk 711;
A.Põldmäe „Laste(raamatu)aasta”, lk 723
- nr 6:** S.Nagelmaa „Eesti poemikontseptsiooni kujunemisest”, lk 871
- nr 7:** M.Peet „Arupidamine Juhan Smuuli näidendisüžee üle”, lk 1023
- nr 8:** E.Nirk „Kolmekümnendate aastate psühholoogiline romaan”, lk 1171;
P.Rummo „Jaani ja Malle poeg”, lk 1163
- nr 9:** M.Liivamets „Lilli Prometi kunsti- ja ilukontseptsioonist”, lk 1323
- nr 10:** S.Kiin „Viivi Luik”, lk 1437;
A.Vinkel „August Mälk romaanikirjanikuna”, lk 1456;
Z.Mints „Andrei Belõi”, lk 1468
- nr 11:** E.Laugaste „Iseloomustavat Eesti regivärsist”, lk 1617;
A.Trummal „Flaubert’i kaks-kolm mõttekest”, lk 1611
- nr 12:** Z.Mints „Ja loetakse kord mitte meie päevil...” lk 1752;
J.Peeleg „Nii nad on, need keeleasjad”, lk 1771

21

- **Muu**

- nr 1:** A.Aarelaid, H.Relve „Kõnelused loodusnägemisest”, lk 92
- nr 2:** K.Silvester „Inimese meelespea”, lk 289
- nr 3:** R.Sengbusch „Külaskäik vanasse talusse”, lk 436
- nr 5:** V.Künnapuu „Intuiitvne linn”, lk 734
- nr 6:** A.Aarelaid „Ühe mõiste eraelust”, lk 877
- nr 7:** N.Baturin „Avarilmast-ussaeda”, lk 1028
- nr 8:** J.Kruusvall „Minevikust unistamine”, lk 1187
- nr 10:** M.Hint „Subjektiivsusest”, lk 1475

8

Aastakäik 1986:

- **Ideoloogia** (*kolhoos, majandus, NLKP kongress, statistika, uutmine*)

- nr 1:** M.Bronštein „Majanduslikud otsingud. Saavutused ja probleemid”, lk 70;
J.Allik „Isiksus elus ja kirjanduses”, lk 90
- nr 3:** A.Saar „Suvepuhkuse ajal”, lk 341;
H.Veiper „Tiit Kuusikuga Paul Kerese”, lk 359
- nr 4:** J.Kahk „Ajalooteaduse olemusest ja ajaloo mõistmisest”, lk 516
- nr 5:** A.Saar „Dialog iseendaga”, lk 646;
I.Raig „Varimajandus”, lk 650;
V.Pinn „Ekstensiivpedagoogika ja tulevikuharidus”, lk 661
- nr 6:** B.Viiding „Naised”, lk 771;
V.Beekman „Üldettekannet Eesti NSV Kirjanike Liidu IX kongressile”, lk 793
- nr 7:** „Eesti NSV Kirjanike Liidu IX kongressi otsus”, lk 973
- nr 9:** R.Ristlaan „L.Koidula mälestuspäev”, lk 1233;
H.Veiper „Keerdtrepp”, lk 1244

13

- **Teooria** (*abstraktne, filosoofia, psühholoogia, ühiskond, arvamus, kunst, moraal, tõde, keel, eetika*)

- nr 1:** K.Hallik „Isiksus elus ja kirjanduses”, lk 86;
H.Trass „Isiksus elus ja kirjanduses”, lk 89;
P.Tulviste „Isiksus elus ja kirjanduses”, lk 93
- nr 4:** V.Künnapuu „Ruumipoeesia”, lk 508
- nr 7:** J.Borev „Kunsti tajumise teooria ja retseptiooniesteetika”, lk 962
- nr 8:** J.Olep „Tagasi Vermeeri juurde?”, lk 1107
- nr 10:** Lucius Annaeus Seneca „Moraalikirjad Luciliusele”, lk 1375
- nr 11:** U.Uri „Aimusi elumõttest”, lk 1497;
B.Bernstein „Ruumilised kunstid – kultuur – aeg”, lk 1503;
C.Lévi-Strauss „Müüt ja mõtlemine”, lk 1510;
P.Tulviste, kommentaar, lk 1525;
F.Sivers „Claude Lévi-Strauss, üks kaasaegsetest „mõttemeistritest”, lk 1526
- nr 12:** A.Viires „Paar pilguheitkatset eesti muinasusku”, lk 1666

13

- **Kirjandus** (*autorid, proosa- ja luuleaastad, kokkuvõtted, ülevaated, analüüs, tõlkekirjandus, eesti keel, kriitika, Tuglas, teater, biograafia, mälestuspäev, väliskirjandus*)

- nr 1:** J.Jõerüüt „Tsiviilne hämarik”, lk 96;
Ü.Tuulik „Stravinski nina”, lk 98;
J.Sang „Kirjandushoroskoop 1986”, lk 101;
K.Muru „Paul-Eerik Rummo luule”, lk 104
- nr 2:** Fr.Tuglas „Katkeid ja kavandeid”, lk 189;

- E.Tuglas „Väljavõtteid „Päevikust””, lk 192;
D.Palgi „Friedebert Tuglas jalamehena”, lk 201;
A.Hint „Siid Tuglasele”, lk 216;
U.Laht „Ado Grenzsteini tagasitulek”, lk 218;
L.Viiding „Tuglase lips”, lk 217;
P.-E. Rummo „Elujuttu Tuglasega”, lk 221;
A.Eelmäe „Kaks kohtumist”, lk 223;
A.Kaalep „Friedebert Tuglase hiigelsonett”, lk 227;
H.-P. Lappalainen „*Fennica* Tuglase riulitel”, lk 232;
A.Oras „Friedebert Tuglase ilukirjanduslik Looming”, lk 239;
M.Kalda „Tuglase eesti kirjandusloo kontseptsioonist”, lk 257;
T.Liiv „Friedebert Tuglas novellikirjanikuna”, lk 265;
J.Kross „Metamorfiline Tuglas”, lk 272
- nr 3:** J.Kruusvall „Soovide täitumise paik”, lk 366;
M.Unt „Kolm soovi”, lk 368;
M.Mutt „See, millest avalikult ei räägita”, lk 369;
E.Tuglas „Väljavõtteid „Päevikust””, lk 373;
V.Adams „Tuglast meenutades”, lk 384;
E.Siirak „Kuidas ma Tuglasega tuttavaks sain”, lk 386;
A.Valton „Ainus kohtumine”, lk 388;
E.Pihlak „Friedebert Tuglas ja Konrad Mägi”, lk 393;
E.Mihkelson „Tuglase kriitikakunst”, lk 407;
V.Raun „Ühe žanri diskrimineerimisest”, lk 417
- nr 4:** A.Hint „Mu esimese omakirjutatud raamatu lugu”, lk 488;
A.Valton „Luule kiituseks”, lk 513;
R.Kruus „*Rossica* Tuglase riulitel”, lk 528;
O.Jõgi „Paul Kuusberg mujaltvaates”, lk 536;
A.Kaalep „Lugejamälestusi”, lk 556
- nr 5:** A.Põldmäe „Eesti lastekirjandus 1981-1985”, lk 670;
E.Soosaar „Meie tõlkekirjanduse tänane päev”, lk 678;
H.Ilomäki „Nüüdisaegne vaim” ja „Irooniline eurooplane”, lk 690;
J.Kaplinski „Keel ja mälu”, lk 695
- nr 6:** P.Lias „Proosa 1981-1985: inimesekontseptsioon”, lk 802;
A.Langemets „Kaheksanda kümnendi esimese poole eesti luulest”, lk 808;
J.Talvet „Kirjaniku portree tema sünnipäevaks ehk Ain Kaalepi luule ja tarkus”, lk 815;
M.Unt „Vetemaa ja naised”, lk 824
- nr 7:** H.Wuolijoki „Mälestusi Leinost”, lk 938;
M.Mutt „Draamarindel muutusteta”, lk 975;
H.Peep „Eesti kriitika ja kirjandusteadus aastail 1981-1986”, lk 981
- nr 8:** M.Hint „Viivi Luige märksõnad ja määratlused”, lk 1118
- nr 9:** E.Mallene „Aga ta on kirjutanud ju ka sidumata kõnes”, lk 1252;
M.Mäger „Kõiksus – inimlik dimensioon”, lk 1257
- nr 10:** H.Udam „Dušanbe kuum suvi”, lk 1386;
L.Remmelgas „Kahest vanast pruunist bloknoodist”, lk 1405;

58

- D.Palgi „Mälestusi professor Gustav Suitsust”, lk 1413;
 M.Mikli „J.J. kõrvaltvaates”, lk 1420
nr 11: Vesipapp „Ajalooline tõde”, lk 1489;
 T.Äjdi „Tema tulek oli vältimatu”, lk 1529;
 K.Muru „Külalisena täheoas”, lk 1534;
 V.Villandi „Päev nagu trepp Kaalu tähtkujus”, lk 1544;
 M.Jõgi „Ajaloo ja argipäeva ees”, lk 1547;
 T.Liiv „Betti Alver luuletajana”, lk 1540;
 M.Mikiver „Kaaludest”, lk 1566
nr 12: K.Ird „Mina ja mu aeg”, lk 1654

• **Tabu A: okupatsioonieelne Eesti** (*pagulasautor, kultuur, mälestus*)

- nr 2:** J.Hain „Kunst Tuglase kodus”, lk 235
nr 3: A.Kivimaa „Friedebert Tuglas, eurooplane”, lk 390;
 J.Jurenito „Märt Laarman 1896-1979”, lk 399
nr 4: J.Kulli „Noor Linde ja „Noor-Eesti””, lk 548
nr 9: K.Rumor „Väljavõtteid kirjadest kodustele”, lk 1261
nr 12: M.Laar „Tuglas, ajalugu ja „Ado Grenzsteini lahkumine””, lk 1676;
 P.-E. Rummo „Heiti Talviku hilisluulest”, lk 1684

7

• **Tabu C: väliseesti autor**

- nr 5:** T.Liiv „Arno Vihalemm luuletajana”, lk 684

1

• **Muu**

- nr 1:** V.Künnapuu „Loovus ja linn”, lk 118
nr 4: A.Kaalep „Lugejamälestusi”, lk 556
nr 6: T.Kändler „Suurte maailm”, lk 829
nr 7: Ü.Ojatalu „Kadriorg”, lk 954;
 M.Ummelas „Maagiline kümnendsüsteem”, lk 987
nr 8: I.Viiding „Stepikirjad”, lk 1088;
 H.Pukk „Kaks laadi. Aga edasi?”, lk 1126
nr 9: J.Lott „L.Koidula mälestuspäev”, lk 1235;
 J.Kross „L.Koidula mälestuspäev”, lk 1237;
 M.Hint „Oi kui ilus”, lk 1278
nr 10: R.Veidemann „Schwarzschildi raadius”, lk 1424
nr 12: P.Joonatan „Kaotatud rajad...?”, lk 1692

12

Aastakäik 1988:

- **Tabu A: sõjaeelne Eesti** (*kultuur, kunstnikud, poliitika, riigimehed, majandus, ühiskonnaelu, institutsioonid*)

- nr 2:** E.J.Kuusik „Mälestusi ja mõtisklusi”, lk 218;
A.Kidron, kommentaar, lk 235;
E.Jansen „Jakob Hurt ja ühine isamaa öö”, lk 244;
R.Ruutsoo „Eduard Laaman 1888-1946”, lk 252
- nr 3:** J.Hain „Wiiralti-etüüde”, lk 388;
„Viktor Kingisepp mitme pilgu läbi”, lk 370;
T.Haug „Ühest kultuuriloo tabust”, lk 406
- nr 5:** R.Ruutsoo „Kuidas mäletada ühte ajastut?”, lk 674;
M.Laar „Mõtteid Eesti Vabariigist”, lk 677;
M.Hint „Eesti Vabariik ja eesti keel”, lk 679;
E.Nirk „Kirjandus omariikluse perioodil”, lk 683;
A.Viires „Eesti Rahva Muuseum. Rahva- ja muinasteadus”, lk 685;
U.Liivaku „Eestikeelne ajakirjandus „1918-1940””, lk 688;
M.Kalm „Eesti Vabariigi kogemusest ehituskunstist”, lk 690;
A.Takkel „Väljavõtteid toimetusele saadetud kirjast”, lk 693
- nr 7:** K.Riismaa „Eesti Teaduste Asutusest Eesti Teaduste Akadeemiani”, lk 956;
O.Remsu „Mida arvata statistikast?”, lk 986
- nr 9:** T.Haug, M.Laar „Jaan Tõnisson ja Konstantin Päts”, lk 1246;
O.Mänd „Jaan Tõnisson perioodil 1934-1938”, lk 1255;
M.Susi „Ajakirja „Akadeemia” mõtete ühtsusest”, lk 1259
- nr 10:** H.Walter „Jüri Vilms – Eesti iseseisvuse „Grand Young Man””, lk 1405

22

- **Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased** (*autorid, looming, intervjuu*)

- nr 1:** K.Muru, E.Nirk, H.Peep, A.Vinkel „Eesti kirjandus paguluses”, lk 93;
N.Andresen „Üle rusu”, lk 109
- nr 6:** R.Kolk „Kuidas pagulaskirjanik kirjutab”, lk 754
- nr 7:** R.Kolk „”Tuulisui” pärast Tartut”, lk 951;
T.Haug „Karl Ast-Rumor ja vana maailm”, lk 969;
S.Kiin „Henrik Visnapuu isamaaluule ilmavaatest”, lk 977
- nr 8:** P.Puide „Endast ja Eestist”, lk 1104
- nr 9:** T.Tõnisson „Tartus ja Rootsis”, lk 1266
- nr 10:** U.Uibo „Inimesega”, lk 1416

9

- **Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni** (*poliitika, haridus, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, repressioonid, mälestus*)

- nr 4:** M.Laidre „Mõtteid eesti ajaloost”, lk 516;
 V.Erm „Kõrgema kunstikooli „Pallas” lõpp”, lk 528;
 H.Kruus „Mälestusi”, lk 536;
 A.Valton „Rahvastest meil ja mujal”, lk 520;
 M.Hint „Tabud ja eufemismid”, lk 551
- nr 5:** R.Kaugver „Vorkuta, postkast 223/1”, lk 643;
 J.Roos „Minu raamatukogu saatus”, lk 666
- nr 6:** A.Maripuu „Minevik, olevik, tulevik”, 802;
 J.-R. Liivak „Mälestusi käidud eluteest”, lk 813;
 E.Nirk „Juhuslikud eksitused?”, lk 830
- nr 7:** J.Uustalu „Mälestusi”, lk 934;
 L.Andre „Üks kevad põues...”, lk 948
- nr 8:** V.Pinn „Inimene ja inimene”, lk 1093;
 „Augustist augustini”, lk 1112;
 T.Veispak „Ajaloolase eetikast”, lk 1130
- nr 9:** K.Arjakas, R.Veidemann „Tagasi Metuusala juurde”, lk 1232;
 Ü.Uluots „1940. a. juuni- ja juulikuu sündmused Eestis”, lk 1236;
 O.Raun „Augustimõtteid septembriõhtuks”, lk 1275
- nr 10:** J.Sang, H.Rajandi „Eraviisilised kõnelused 28. vademjääril”, lk 1368;
 H.Maandi „Eesti Vabariigi Rahvuskomitee ja Otto Tief”, lk 1380
- nr 11:** M.Ehala „EKP keelepoliitikast aastail 1978-1987”, lk 1508;
 I.Malin „Teisel poolel”, lk 1515
- nr 12:** I.Malin „Teisel poolel”, lk 1660;
 „Jaan Tõnisson 1939-1941”, lk 1674

24

- **Tabu D: religioon/teoloogia**

3

- nr 12:** P.Audova „Rahvuslusest ja usust”, lk 1680;
 L.Kaagjärv „Kristlus, ristiusk ja jõulud”, lk 1682;
 J.Kiivit „Kirikupühad Eestimaal”, lk 1687

- **Teooria** (*abstraktne, idee, filosoofia, psühholoogia, teadus, kultuur, kunst, rahvus, mõisted, keel*)

- nr 1:** V.Pinn „Tasakaalustamata maailma võimalused”, lk 82
- nr 2:** F.Barron „Kirjaniku loovusest”, lk 230
- nr 3:** I.Vene „Terviklusest”, lk 350
- nr 5:** M.Rannut „Kas kakskeelsus tingib keele surma?”, lk 661
- nr 8:** M.Heidegger „Filosoofia lõpp ja mõtlemise ülesanne”, lk 1081
- nr 9:** K.Eller, K.Kama „Lõunaeesti keele ortograafiast”, lk 1271
- nr 10:** J.Brodski „Türanniast”, lk 1373;
 J.Brodski „Avakõne Williamsi kolledžis 1984”, lk 1376;
 A.Viires „Kollektiivsus ja individualism”, lk 1420
- nr 11:** I.Teder „Eesti praegune õiguslik seisund”, lk 1543;

11

I.Teder „Unelmad õigusriigist”, lk 1548
nr 12: M.Kivimäe „Eetilisest relativismist”, lk 1694

- **Tulevikuteemad** (*ühiskondlik-poliitiline olukord, IME, eesti keel, rahvuspoliitika, majandusautonoomia, suveräänsus, päevapoliitika, rahvus*)

nr 3: M.Tamm „Ettepanek, mille toetamiseks pole veel võimalust”, lk 360;

P.Kask „Tühjadest laikudest demokraatias”, lk 366

nr 6: H.Runnel „Mis meist saab?”, lk 786;

U.Mereste „Isemajandamine. Autonoomia. Suveräänsus”, lk 791

nr 11: lk 1553, lk 1534, lk 1537, lk 1543, lk 1559

- **Kirjandus** (*autorid, proosa- ja luuleaasta, kokkuvõtted, ülevaated, analüüsi, tõlkekirjandus, kriitika, biograafia, mälestuspäev*)

nr 2: „Kas uus ärkamisaeg”, lk 257

nr 3: M.Unt „Üle või välja vaadates”, lk 395;

H.Krull, M.Väljataga „Eesti luule 1987: Marsyase nahk elustub!”, lk 398

nr 4: L.Seppel „Algupärane lastekirjandus 1986/1987”, lk 546

nr 8: O.Remsu „Rein Endise juubeliks”, lk 1123

nr 11: A.Langemets „Hando Runneli isemajandav luule”, lk 1529

- **Muu** (*Tallinna keskaeg, teised rahvad/rahvused*)

nr 1: D.Kareva „Unes ja luules”, lk 120

nr 3: J.Kivimäe „Tallinn ja Hansa”, lk 376

nr 4: A.Valton „Rahvastest meil ja mujal”, lk 520

nr 5: J.Sang „Isiklikud arved”, lk 695

nr 6: R.Raud „Tõlge meie kultuuris”, lk 826

nr 9: Silva Kaputikjani avalik kiri, lk 1223

nr 12: M.Mäger „”Uhke postipoiss sõitis kord maanteel...””, lk 1701

Aastakäik 1989:

- **Tabu A: sõjajärgne Eesti** (*kunst, kirjandus, looming, autorid, biograafia, riigimehed, ühingud*)

nr 1: „Skaut Villem Lembra mälestused Vabadussõjast”, lk 72

nr 2: H.Valter „24. veebruar 1918”, lk 226;

A.Susi „Eesti Vabariik meie rahva ajaloos”, lk 266

nr 5: J.Hain „Eesti kunsti suurnäitus Helsingis 1929. aastal”, lk 681

nr 6: A.Maas „Eesti Asutava kogu kogemusest”, lk 826

9

6

7

11

nr 7: J.Hurt „Mõni sõna meelde-halgatamises, perrä-mõtlemisses ja meelenpidämises”, lk 933;

J.Roos „Jakob Hurt Otepääl”, lk 936;

M.Laar „Jakob Hurt ja meie”, lk 942;

H.Tuulik, J.Valge „Otto Strandman 1875-1941”, lk 963

nr 8: H.Walter „Kindral Johan Laidoner”, lk 1089

nr 11: J.Kulli „Bernhard Linde ja teater”, lk 1561

- **Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased** (*kirjanikud, looming, intervjuu, kontakt*)

nr 1: T.Liiv „Bernard Kangro kirjanikuna”, lk 111

nr 2: I.Talve „Eestlane maapaos”, lk 247;

M.Mäger „Ristiinimese teekond.Artur Adson”, lk 257

nr 4: J.Talve „Väliseestlane Soomes”, lk 526

nr 5: V.Uibopuu „Merete ei paranda postikäiku”, lk 698

nr 6: R.Raag „Eestlased Rootsis”, lk 786;

A.Küng „Rootsi ja Baltikum”, lk 803

nr 7: J.Kross „Kirjandus kahel rannal”, lk 974;

A.Mägi „Eesti kirjandus välismaal 1944-1989”, lk 978;

I.Talve „Kirjandus ja poliitika”, lk 991;

A.Langemets „Eesti kirjanduse kohtumine ja kestmine”, lk 995

nr 10: K.Lepik „Mälestus olen ma ise möödunud”, lk 1407;

T.Liiv „Kalju Lepik luuletajana”, lk 1415

nr 11: P.Puide „Viis komplikatsiooni”, lk 1538

- **Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni** (*homo sovieticus, poliitika, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, baltisakslased, repressioonid, küüditamine, dissidentlus, Soome*)

nr 1: A.Arak „Rekonstruktsioon”, lk 104

nr 2: M.Nutt „*Homo sovieticus*’se sündroom”, lk 221;

A.Taska „Enesemääramisõigusest rahvusmõrvani – Nõukogude Liidu sõnad ja teod Eesti Vabariigi ja rahva suhtes”, lk 235

nr 3: „Tallinna pommitamisest 1944”, lk 364;

A.Susi „Jüri Uluotsa katse Eesti iseseisvust taastada”, lk 370;

P.Beier „Miks ma ei kirjuta publitsistikat”, lk 409

nr 4: R.Taagepera „Jüri Kuke juhtum”, lk 500;

A.Warma „Eesti Vabariigi saadiku noot Soome välisministrile”, lk 512;

J.Zilliacus „Eesti suved”, lk 517

nr 5: K.Liiva „Kakskümmend aastat hiljem”, lk 637;

R.Taagepera „Jüri Kuke juhtum”, lk 654;

M.Rannut „Šovinismilainetest”, lk 678

nr 7: G.Leets „Kuusteist aastat Siberis”, lk 948

14

22

- nr 8:** H.Elstrok „Olin kord minagi noor soomepoiss”, lk 1098;
H.Karro „Soomepoiste rügemendis”, lk 1110;
G.Leets „Kuusteist aastat Siberis”, lk 1114
- nr 9:** D.A. Loeber „Baltisakslaste ümberasumine Eestist ja Lätist”, lk 1234;
J.Kivimäe „Raske lahkumine”, lk 1242
- nr 10:** „Peeter Tarveli kirjad Siberist”, lk 1378
- nr 11:** E.Laasi „Sissisõjast Eestis 1945-1953”, lk 1519;
I.Teder „Süü”, lk 1537
- nr 12:** S.Szynkiewicz „Rahvusküsimuse mütologiseerimine nõukogude ideoloogias”, lk 1685

- **Tabu D: religioon/teoloogia** (*kristlus, piibel*)

7

- nr 9:** E.Soosar „Piibel ja aeg”, lk 1252;
A.J. Toynbee „Kristlus ja kultuur”, lk 1259;
T.Paul „Uku Masing kui teoloog ja religioonifilosoof”, lk 1269;
A.Kaalep „Piiblist ja ei miskist muust”, lk 1282

- nr 12:** R.Ringvee „Tühimõtteid liistule tõmmatavast”, lk 1673;
V.Hansen „Eesti Vabariigi Kristlik Rahvaerakond 1919-1931”, lk 1690;
E. Saag „Jõulud 1989”, lk 1705

- **Teooria** (*abstraktne, idee, filosoofia, psühholoogia, teadus, kultuur, rahvus, mõisted, keel, universalism, fenomen, pluralism, ühiskond*)

- nr 3:** S.Stadnikov „Universalism kui fenomen”, lk 375
- nr 4:** S.Zetterberg „Ununenud utopia: Soome ja Eesti uniooni idee”, lk 535

9

- nr 5:** E.Haabsaar „Ei monistlikule sotsialismile”, lk 663
- nr 8:** K.Čapek „Miks ma ei ole kommunist”, lk 1078;
A.Herkel „Kas te olete deviantne?”, lk 1083
- nr 11:** H.Udam „Unustada oma nimi?”, lk 1541;
M.Raun „Ühiskonnast ühiskond”, lk 1545
- nr 12:** W.H.Auden „Dichtung und Wahrheit”, lk 1656;
T.Riismaa „Viletsuse mehaanika”, lk 1677;

- **Kirjandus** (*autorid, proosa- ja luuleaasta, kokkuvõtted, ülevaated, analüüs, tõlkekirjandus, kriitika, biograafia, mälestuspäev, väliskirjandus*)

- nr 3:** M.Unt „Merest”, lk 399

7

- nr 4:** J.Salokannel „Soome kirjandusest ja selle hindamisest”, lk 547
- nr 5:** M.Susi „Eesti proosa 1988”, lk 693
- nr 6:** K.Hellerma „Sõnake kirjanduse kiituseks”, lk 830
- nr 7:** P.-E. Rummo „Resignatsioonis ja lootuses”, lk 986
- nr 9:** A.Oja „Kaks müüti Rein Salurist”, lk 1276
- nr 12:** R.Mirov „Juhan Jaigi „Võrumaa juttude” rahvaluuletaustast”, lk 1698

- **Muu** (*välismaa ajalood, Soome, Tšehhi, Eesti keskaeg*)

3

- nr 4:** J.Salminen „Rahva kasu”, lk 514
- nr 11:** P.Johansen „Rahvuslik alaväärsustunne ja eelarvamus sotsiaalse tegurina keskaegsel Liivimaal”, lk 1502;
M.Kundera „Pantvangis Lääs”, lk 1551

- **Tulevikuteemad** (*institutsioonid, organisatsioonid, riiklus, sõnavabadus, demokraatia, Eesti Kongress, ERSP, EKK, pluralism, IME, ühiskondlik-poliitiline olukord, EVV, kriitika, perestroika, glasnost, NSVL probleem*)

- nr 1:** E.Soosaar „Kas Moskva võiks meile iseseisvust pakkuda?”, lk 98;
A.Langemets „Vabast Loomingust ja „Loomingu” vabadusest”, lk 123

- nr 3:** R.Taagepera „Kuidas impeeriumid lõpevad. Kas N.Liit on teel *commonwealth*’i poole?”, lk 395

14

- nr 4:** A.Viires „Mis saab Eesti Rahva Muuseumist”, lk 553

- nr 5:** T.Kelam „Eesti Vabariik kui reaalsus”, lk 646;

M.Raun „Ime allikad”, lk 671;

- nr 6:** M.Nutt „Poliitika võimalustest”, lk 822

- nr 8:** T.Haug „Mõtteid MRP viiekümnendal aastapäeval”, lk 1137

- nr 10:** H.Mark „Eesti Vabariigi Presidendi ja Valitsuse juriidiline kontinuiteet”, lk 1399;

R.Taagepera „Eesti ja N.Liidu heanaaberlikest suhetest”, lk 1423

- nr 11:** „Eesti kongressile mõeldes”, lk 1528;

A.Herkel „Konservatiivne mõtisklus”, lk 1568

- nr 12:** J.Talve „Eesti Vabariigi õigused püsivad muutumatutena”, lk 1681;

J.Kaplinski „Püha riik ja revolutsioon”, lk 1669

Aastakäik 1990:

- **Tabu A: sõjajärgne Eesti** (*kunst, kirjandus, looming, autorid, biograafia, riigimehed, ühingud, seadused, kirjavahetus, Vabadussõda*)

7

nr 1: H.Walter „Jüri uluots 1890-1945”, lk 102

nr 3: J.Hain „Hanno Kompus ja tema vaated kunsti ühiskondlikkusele ja rahvuslikkusele”, lk 412

nr 4: A.Undla-Põldmäe „Lilli Suburgi tütarlastekool”, lk 560

nr 5: „Hella Wuolijoe kiri Jaan Tõnissonile”, lk 666

nr 7: K.Jaanson „See kummaline eestlane”, lk 956

nr 8: H.Walter „Põlvkonnad vabadusvõitluses”, lk 1093

nr 10: K.Ipsberg „Katkendeid mälestustest”, lk 1382

- **Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased** (*kirjanikud, looming, mälestus, intervjuu, kõne*)

9

nr 1: H.Visnapuu „Kõne New Yorgis 1949”, lk 89

nr 3: A.Vinkel „Kirjanikutöö Mälari kaljul”, lk 394;

H.Mälk „Minu isa August Mälk”, lk 408

nr 5: E.Nirk „Bernard Kangro hilisromaanidest”, lk 690;

K.Muru „Paar laastu palimpsesti”, lk 696

nr 6: K.Ristikivi „Viimne vabadus”, lk 844

nr 9: A.Heinapuu „”Tulimulla” nelikümmend aastakäiku korraga: siin ja praegu”, lk 1274;

O.Kruus „Pagulaskirjanduse kodumaa-teelt”, lk 1282

nr 11: I.Talve „Halli horisoni ees”, lk 1525

- **Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni** (*anneksioon, poliitika, kultuur, kõne, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, baltisakslased, moraaliprobleemid, repressioonid*)

15

nr 1: H.Tuulola „Mälestusi Johannes Vares-Barbarusest”, lk 94

nr 2: A.Susi „Mis on meile maksuma läinud okupatsioon?”, lk 246;

I.Teder „N.Liidu agressiooniga Eesti Vabariigile tekitatud kahjude hüvitamisest”, lk 252;

O.Kruus „Karl August Hindrey jälgi ajamas”, lk 271

nr 4: M.Laar „Jüri Uluots aastal 1944”, lk 527;

- T.Riismaa „Süüdimatud”, lk 536
nr 6: „Kõneleb prof. Jüri Uluots”, lk 803
nr 7: O.Kuningas „Kultuuriloolisi kilde Valga ja Narva laagrist 1950-1952”, lk 946;
 „*Finis Estoniae*”, lk 974
nr 8: R.Vihalemm „Märter Jüri Kuke eluvaatest”, lk 1097
nr 9: T.Veispak „Ajalooteadusest kui venestuse ideoloogia kandjast (1944-1952)”, lk 1260;
 M.Mutt „Kollaboratsioonismist”, lk 1269
nr 11: K.Deemant „Olgem õiglased”, lk 1561
nr 12: I.Malin „Unenäoline 1953”, lk 1656;
 J.Kaplan „Pildikesi Siberi sunntiöölaagrist”, lk 1667

- **Tabu D: Religioon/teoloogia** (*kristlus, Taara, Tillich*)

4

- nr 10:** A.Viires „Taara avita!”, lk 1410;
 J.Kaplinski „Kristlus, hambapasta ja saterkuub”, lk 1427
nr 12: P.Tillich „Humaansus ja religioon”, lk 1674;
 M.Kivimäe „Paul Tillichist”, lk 1680

- **Teooria** (*abstraktne, eetika, idee, filosoofia, psühholoogia, teadus, kultuur, rahvus, mõisted, fenomen, pluralism, sotsrealism, ühiskond*)

11

- nr 1:** M.Raun „Kõik on kokku müüt”, lk 132
nr 3: F.Fukuyama „Ajaloo lõpp?”, lk 375
nr 4: „Maade seaduste raamat”, lk 515
nr 5: A.Zinojev „Sotsiaalne vastutus”, lk 672;
 E.Tulving „Ülevaade mäluteaduse hetkeseisust”, lk 679;
 M.Raun „Paratamatuse moraal”, lk 685
nr 8: H.D. Thoreau „Kodanikuallumatus”, lk 1104;
 K.Platelis „Hüvastijätt sotsialistliku realismi doktriiniga”, lk 1132
nr 10: „„Kaob see, mida me nimetame mõtteks”. Vestlus filosoof Max Horkheimeriga”, lk 1398
nr 11: H. von Keyserling „Ida ja Lääne kultuuriprobleemide seesmistest seostest”, lk 1536;
 D.Kareva „Seina ja sõna”, lk 1567

- **Muu** (*rootsi aeg, Euroopa XX saj. ajalugu, Churchill, Balti, Leedu, Soome, Tšehhi*)

12

- nr 2:** T.Veispak „Eestlased rootsi aja lõpul”, lk 236
- nr 6:** H.Rajandi „Kapitulatsioonijuubelite aegu”, lk 787;
W.Churchill „Bordeaux’ relvarahu”, lk 790
- nr 8:** J.Aputis „Balti teel”, lk 1116;
J.Ambrazevičius „Leedulase vaimne pale iseseisvas Leedus”, lk 1117;
B.Kuzmickas „Kas kultuur kristlikuks?”, lk 1122
R.Lankauskas „Mõnest loominguvabaduse aspektist”, lk 1126;
P.Braženas „Igikelts sulab”, lk 1128;
A.J. Greimas „Seksuaalsus leedu kirjanduses”, lk 1135
- nr 9:** S.Zetterberg „Soome ja Nõukogude Liit 1944-1956”, lk 1247
- nr 11:** M.Kundera „Tšehhi saatus”, lk 1552;
V.Havel „Tšehhi saatus?”, lk 1556

- **Kirjandus** (*analüüs, biograafia, Kafka, kirjad, Kross, luuletaja, märkmed*)

12

- nr 2:** J.Kross „Ära ole narr! Mu looming kui laiendatud autobiograafia”, lk 255;
„Vahing: keskpäev”, lk 260;
V.Luik „Seitse naist”, lk 264
- nr 4:** S.Olesk „Aja luule 1989. Impressioone”, lk 540;
R.Hinrikus „Proosamaastik 1989; unustada või loota”, lk 551
- nr 6:** C.Hasselblatt „Jaan Kross ja sakslased”, lk 821;
A.Fried „Vastuoksusest inimesest ja ajaloost”, lk 830;
H.-P. Lappalainen „Lapse kodu ja päranditomp”, lk 833
- nr 7:** M.Salupere „Mõnda mõistatusliku inimese elukäigust”, lk 983;
K.Kesküla „Kirjandusteadlase elust”, lk 994
- nr 12:** O.Remisu „Julm ja malbe”, lk 1692;
A.Oras „Saateks”, lk 1696

- **Tulevikuteemad** (*institutsioonid, riiklus, sõnavabadus, demokraatia, Eesti Kongress, Eesti idee, ERSP, Rahvarinne, EKK, pluralism, IME, ühiskondlik-poliitiline olukord, EVV, kriitika, perestroika, glasnost, NSVL probleemid, eesti keel, õigus, kodakondsus, rahvus*):

11

- nr 1:** H.Randalu „Eesti Vabariigi põhiseadused”, lk 110;
O.Raun „Peegelmaastikul”, lk 122;
M.Nutt „See müstiline Venemaa...”, lk 127
- nr 2:** M.Mäger „Ausammas Eesti keelele”, lk 275
- nr 3:** A.Langemets „Ajalike arutluste ajal”, lk 389;
B.Pilvre „Alistatud mees”, lk 422
- nr 4:** O.Raun „Eesti idee”, lk 567
- nr 5:** O.Remsu „Põhimõttelagedus lipukirjaks”, lk 707
- nr 7:** K.Katus, T.Mängel „Kodakondsus – neitsi või lõbutüdruk?”, lk 976
- nr 8:** M.Raun „Firmamärk „Eesti””, lk 1137
- nr 9:** S.Stadnikov „Omadusteta inimesed”, lk 1287
- nr 11:** A.Herkel „Suurejooneline idee”, lk 1546
- nr 12:** K.Heinapuu „Keeletusest ja mõttetusest”, lk 1700

Aastakäik 1991:

- **Tabu A: sõjaeelne Eesti** (*kunst, kirjandus, looming, autorid, biograafia, riigimehed, ühingud, seadused, kirjavahetus, Vabadussõda, diplomaatia*):

14

- nr 1:** K.Gailit „August Gailitit meenutades”, lk 88
- nr 2:** S.Zetterberg „Soome ja Eesti poliitilised suhted 1918-1940”, lk 245;
M.Ilmjärv „Soome raadio eestikeelsed saated”, lk 251;
E.Laasi „Eesti riigijuhid mõistavad enda üle kohut”, lk 258
- nr 5:** O.Kruus „Pürgimine laineharjale”, lk 682;
M.Kalda „Kärner kitseks „Loomingu” aias”, lk 693
- nr 8:** T.Liiv „Infernaalne Gailit”, lk 1098;
E.Medijainen „Ado Birgi lugu”, lk 1113;
A.Kasekamp „Vabadussõjalaste liikumine”, lk 1122
- nr 9:** J.Valge „Majandussillast Euroopa osaks”, lk 1245;
H.Runnel „Tollest vahvast vundsist ehk Lugusid Adamsonist”, lk 1262
- nr 10:** A.Eelmäe „Kirjutamise kirge ei võta minult miski”, lk 1412
- nr 11:** J.Hain „Rasmus Kangro-Pool – elu ja moraal”, lk 1533
- nr 12:** J.Kulli „Bernhard Linde ja „Varrak””, lk 1694

- **Tabu C: pagulaskirjandus/väliseestlased** (*kirjanikud, looming, intervjuu, kontakt*)

3

- nr 7: A.Oja „Ilmar Laabani luule algatuslikkus”, lk 978
 nr 8: I.Laaban „Uusi valgusvihke ühiskonnale ja kultuurile”, lk 1085
 nr 12: J.Kaplan „Leerid kahe lipu varjus”, lk 1660

- **Tabu B: Eesti aastast 1940 kuni taasärkamiseni** (*poliitika, kultuur, biograafia, kriitika, päevik, dokument, ajaloo probleemid, baltisakslased, moraaliprobleemid*):

9

- nr 7: H.Tuulola „Punaväes ja Saksa sõjavangis”, lk 951;
 F.Eisen „Kakskümmend aastat Tõnismäel”, lk 958
 nr 8: V.Erm „Ants Laikmaad mälestades”, lk 1104;
 E.Laasi „N.Liidu Eestis asuva lennuväe tegevusest Talvesõjas”, lk 1128
 nr 9: Kaks dokumenti suvesõjast, lk 1254
 nr 10: H.Arumäe „Mõnda Hans Kruusist, Mongoolia eeskujust ja poliitilisest naivismist”, lk 1381;
 M.Ilmjärv „N.Liidu ja Saksamaa vahel”, lk 1391;
 Kiri, mis ei jõudnud presidendini, lk 1399
 nr 12: A.Põldmäe „Nagu tina tuhka”, lk 1703

- **Tabu D: Religioon/teoloogia**

- nr 11: P.Tillich „Kristlik inimesepilt 20.sajandil”, lk 1566

1

- **Kirjandus** (*autorid, proosa- ja luuleaasta, kokkuvõtted, mälestus, ülevaated, analüüs, tõlkekirjandus, kriitika, biograafia, mälestuspäev, väliskirjandus, intervjuu*)

- nr 1: E.Nirk „Põgusused”, lk 76;
 U.Laht „Miks tasub armastada Kaplinskiit”, lk 110;
 T.Kirss „Optika Jaan Krossi”, lk 113
 nr 2: „Kirjanikud oma tööst. R.Graves”, lk 218
 nr 3: Ü.Ploom „Petarca: moodsa inimese kriis?”, lk 357;

17

- M.Berg „Eesti proosa 1990 – debüüte ja mälestusi”, lk 391;
 A.Reinla „Iga viie päeva takka tõlkeraamat”, lk 401;
 H.Varblane „Sundsõnatuses”, lk 410
nr 4: V.Villandi „Toimetaja või kirjanik?”, lk 540;
 „Rootsi uusim kirjandus”, lk 543;
 C.G. Bjurström „Kiri Pariisist”, lk 558
nr 6: „Kirjanikud oma tööst. T.S. Eliot”, lk 820;
 K.Pruul „Üleminekuaja luuleraamat”, lk 832
nr 8: H.Udam „Kirjandus kui kaup”, lk 1139
nr 10: M.Mäger „Kodused kõned”, lk 1403;
 H.Udam „Õpetaja Kaplinski”, lk 1408;
 A.Reinla „Viimast korda eesti lastekirjandusest”, lk 1426

- **Teooria** (*idee, filosoofia, nähtus, abstraktne, teaduslik, (sõna)vabadus, moraal, eetika*)

19

- nr 1:** L.Krohn „Keel on kolmas silm”, lk 61;
 L.Krohn „Müüt silmapilgus”, lk 65;
 L.Krohn „Tanataloogia alged ehk Surelikkuse sosinaid I”, lk 67;
 L.Krohn „Surelikkuse sosinaid II”, lk 70;
 L.Krohn „Inimlik sakrament”, lk 72;
 H.Udam „See võitjate maailm”, lk 96
nr 2: M.Scammell „Pilk tsensuurile ja selle ajaloole”, lk 230
nr 3: I.Fetscher „Mängur ja tema vastaspool”, lk 365;
 I.Fetscher „Saksa puhtusearmastusest”, lk 370;
 I.Fetscher „Mõtisklusi künismist kui meie ajastu haigusest”, lk 373;
 E.Jansen „Natsionalismist”, lk 380
nr 5: T.Riismaa „Üleminek”, lk 678
nr 6: K.O. Jensen „Uitmõtteid sõnavabaduse mõistest”, lk 840
nr 9: J.Epstein „Efemeersed tõed”, lk 1238
nr 11: I.Vene „Kuldajastust ja kuldmõtetest”, lk 1517;
 T.Varrak „Kaks kanget -ismi”, lk 1523;
 J.Grinius „Kriitiku isikujooni”, lk 1554
nr 12: R.Ruutsoo „Eesti filosoofia bürokraatia ja kultuuri vahel”, lk 1668;
 W.Dilthey „Poetiline kujutlusvõime ja hullumeelsus”, lk 1685

- **Muu** (*teised rahvad, Pamiir, Lähis-Ida, Soome*)

4

- nr 5:** J. Al-Harizi „Kaksteist kuud”, lk 659;
J. Al-Harizi „Sipelgas ja kirp”, lk 666
- nr 6:** A.Susi „Pilveäärerahvas”, lk 812
- nr 9:** P.Lilja „Antti Tuuri jutustus „Talvesõda” - lõuna-põhjamaalik sõjakujutus”, lk 1271

- **Tulevikuteemad** (*riiklus, sõnavabadus, demokraatia, pluralism, IME, ühiskondlik-poliitiline olukord, EVV, kriitika, NSVL probleemid, eesti keel, rahvus*):

8

- nr 1:** O.Raun „Suur pööre eestluses”, lk 104;
L.Vahre „Millal lõppes Eesti aeg?”, lk 121
- nr 2:** R.Kilgas „Jumalate hämarusest”, lk 265
- nr 4:** R.Karelson „Mure”, lk 562
- nr 5:** E.Soosaar „Imperiaalsest mõtlemisest nii ja teisiti”, lk 675;
B.Pilvre „Liikuv ühiskond”, lk 700
- nr 7:** O.Imelik „Häbi”, lk 988
- nr 9:** O.Remsu „Ettevaatust, fanatism!”, lk 1280